

PAPER DETAILS

TITLE: MENKUL KIYMET IHRACI VE TEDAVÜLÜNÜN MESRUIYETİ (HISSE SENETLERİ, SUKÛK, YATIRIM FONLARI)

AUTHORS: İsmail HALITOĞLU

PAGES: 351-387

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1161841>

MENKUL KIYMET İHRACI VE TEDAVÜLÜNÜN MEŞRUIYETİ (HİSSE SENETLERİ, SUKÛK, YATIRIM FONLARI)

LEGITIMICY OF THE CIRCULATION AND ISSUANCE OF THE SECURITIES
(STOCKS, SUKÛK, INVESTMENT FUNDS)

İSMAİL HALİTOĞLU

DR. KUVEYTTÜRK KATILIM BANKACILIĞI UYUM YÖNETİCİSİ

ihalidi@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-4983-6074>

 <http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.695939>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

28 Şubat / February 2020

Kabul Tarihi / Accepted

21 Haziran / June 2020

Yayın Tarihi / Published

Haziran / June 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season

Haziran / June

Atıf / Cite as

Halitoğlu, İsmail "Menkul Kıymet İhracı ve Tedavülünün Meşruiyeti (Hisse Senetleri, Sukûk, Yatırım Fonları) [Legitimicy of the Circulation and Issuance of the Securities (Stocks, Sukûk, Investment Funds)]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 7/1 (Haziran/June 2020): 351-387

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey. All rights reserved.

For Permissions
ilahiyyatdergisi@kilis.edu.tr

MENKUL KIYMET İHRACI VE TEDAVÜLÜNÜN MEŞRUIYETİ (HİSSE SENETLERİ, SUKÛK, YATIRIM FONLARI)

Öz

Hisse senetleri, sukûk ve yatırım fonları, şirketin maddi ve hukuki haklardan oluşan varlıklarında şâyi bir payı temsil eder. Bu varlıkların çoğu, bazen alacak veya nakit para olabilirken bazen de alacak ve nakit paranın karışımı şekline dönüşebilmektedir. Bu durumda hisse senetlerinin, sukûkların veya yatırım fonlarının alım satımında fıkhi bazı problemlerle karşılaşmaktadır. Dolayısıyla alacağın satışı söz konusu olduğunda borcun satışına yönelik şartlar, nakitlerin satışı söz konusu olduğunda sarf akdine yönelik şartlar geçerli olmaktadır. Örneğin İslami bankaların faaliyetlerinin büyük çoğunluğu murabaha, istisna akdi gibi faaliyetlerden oluşur. Bu yüzden bankaların varlıklarının çoğunluğu alacaklardan veya nakitlerden oluşmakta ve bu bankaların hisse senetleri alacağı ve nakit paraları temsil etmektedir. Aynı şekilde yatırım portföylerinin çoğu, gayrimenkul veya kıymetli maden alımı yapar daha sonra murabaha yoluyla vadeli olarak bu malları satar. Dolayısıyla bu anlaşmaların bedelleri aylık olarak tahsil edilen alacak olur. Bu durumda alacak ve nakit paralar, kıymetli maden ve mallardan daha fazla olmakta ve fon, alım satıma açık tutulmaktadır. Yani herhangi bir kişi fona giriş ve çıkış yapma hakkına sahiptir. Dolayısıyla çıkış yapan yatırımcı satıcı konumunda iken giriş yapan yatırımcı alıcı konumunda olur. Bu durumda söz konusu işlem, alacağın satışı olarak mı değerlendirilmeli ya da nakit paraların satışı olarak mı değerlendirilmelidir. Bu problemin çözümü için çalışmamızda ortaya koyduğumuz çözümler tebe'îyyet kaidesi ve çoğunluk kaidesi ile amel edilmesi yönündedir.

Özet

Son yüzyılda en çok öne çıkan ticari işlemlerden biri, kıymetli evrak ticaretidir. Bu ise mevcut bir malın hisselerle bölünerek kıymetli evraklara dönüştürülmesi suretiyle yatırımcıların malı doğrudan mülk edinmesi yerine söz konusu malı temsil eden evraklara sahip olmasıdır. Kıymetli evraklar, alacağı temsil eden kıymetli evraklar ve mülkiyeti temsil eden kıymetli evraklar şeklinde ikiye ayrılır.

Alacağı temsil eden evraklar, devlet eliyle ihraç edilen tahviller, hazinenin ihraç ettiği bonolar, kurumsal şirketlerin ihraç ettiği tahviller, devlet kurumlarının ihraç ettiği diğer borçlanma araçları ve başka isimler altında ihraç edilen diğer tahviller gibi hamiline alacağı temlik eden evraklardır. Bu tür evrakların tedavülü, Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi ve İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu gibi fıkıh kurulları tarafından ittifakla caiz görülmemektedir.

Mülkiyeti temsil eden kıymetli evraklar ise hisse senetleri, yatırım fonları ve sukûk olarak üçe ayrılır.

Hisse senetleri, Temelde şirketin aynı ya da nakdi hissesine sahip olmayı amaçlar. Bu işlem nakdi ya da aynı varlığın evrak veya yazılı vesika ile temsil edilmesinden ibarettir ve belli bir şirketin sermayesinde şâyi bir hisseyi temsil eder. Ticaret kanunu açısından mali bir evrak olan hisse senedi anonime dayalı şirkette mülkiyet hakkını temsil eder. Bu sebeple hisse senedi mülkiyet evrakları çatısı altında tasnif edilir. Ticaret kanunu, -anonim şirkete tüzel kişiliğin verilmesiyle- hisse mülkiyeti ile şirket varlıkları mülkiyeti arasında ayırım yapmaktadır. Hisse senedi, şirketin sahip olduğu varlıklardan bağımsız olarak temlik edilir. Böylece şirketin arz ettiği hisseler, temlik yoluyla şirketin mülkiyetine geçer ve bunun üzerine yatırımcı ortaklar bütün aynı haklarını kaybeder. Yatırımcı ortakların sadece şirkette bulunduğu süre zarfında şirketin elde ettiği kârdan alacak hakkı bulunur. Aynı şekilde yatırımcıların, şirketin tasfiye durumunda şirket varlıklarının satış değerinin bölüştürülmesinde hakları bulunur. Çünkü yatırımcılar şirketin belli oranında hissesinin malikidir ve tüzel kişiliğe sahip olan şirket, mevcut varlıklarının mülkiyetinden bağımsız olur. Hisse senetlerinin şer'i yapısı ile ilgili iki görüş bulunmak-

tadır. Birinci görüş, anonim şirketin, inan ya da mudârahe şirketi olması üzerine bina edilir. Bu, her iki tür şirkette de ortağın payı şirketin bütün varlıklarını kapsar. Şirketin tüzel bir kişiliğe sahip olması, hissedarın şirket varlıklarından mülk edinme hakkını elinden almaz. Aynı şekilde hisse senedi, hissedarın sadece şirketteki hakkını gösteren bir vesikadır. Tek başına bir değer ifade etmez. Ancak şirket varlıklarındaki hakkı temsil ettiği için bu varlıkların hükmünü alması gerekir. İkinci görüşe göre hissedarlar, doğrudan değil dolaylı olarak bu şirketin varlıklarına malik olurlar ve şirketin varlıklarında herhangi bir tasarrufta bulunamazlar. Şayet şirket varlıkları, hissedarların sahibi olduğu hisselerden daha kıymetli hale gelirse, hissedarların, bu fazlalığı şirketten talep etme hakkı yoktur. Aynı şekilde şirketin zarar veya borçlanması durumunda buna şahsi mallarıyla katlanmazlar. Çünkü hissedarlar şirket varlıklarına doğrudan malik olmamıştır. Sukûk, mevcut mal, menfaat veya hizmet ya da belirli/mevcut bir proje veya özel bir yatırım faaliyeti halinde bulunan varlıklar üzerinde şayi ortak mülkiyeti ifade eder şekilde ve birbirine eşit değerde ihraç edilen sertifikalardır. En temelde sukûk, mülkiyeti temsil eden sukûk, alacağı temsil eden sukûk olarak ikiye ayrılır. Mülkiyeti temsil eden sukûk türleri, icare sukûk, menfaate malik olmayı sağlayan sukûk, hizmete malik olmayı sağlayan sukûk ve ortaklığa dayalı sukûk iken alacağı temsil eden sukûk türleri; murabaha sukûk, istisna sukûk ve selem sukûktur. Başlıca özellikleri şunlardır: Sukûk, özel olarak yatırım amaçlı dayanak varlıkların mal, hizmet, menfaat veya bunlarla, alacak, nakit ve manevi hakların karışık olduğu varlıkların mülkiyetinde şayi bir ortaklığı temsil eder. Sukûk, hamiline, ihraç edenin zimmetinde bulunan borcu temsil etmez. Sukûk, İslam hukuku esaslarına uygun bir akdin hükümleri üzerine ihraç edilir. Sukûk yöneticisinin garantisi yoktur. Sukûk belli bir oranla kâra ortak yapar ve zarar sukûku temsil eden hisse miktarı kadardır. Sukûk sahipleri, sukûkta nominal kıymetin belirli bir oranında veya maktû bir miktarda kâr elde etmesi yönünde önceden bir belirlemede bulunamaz. Yatırımın bütün risklerine katlanılır. Sukûkun ikincil piyasalarda tedavülü temsil ettiği varlığın ikincil piyasalarda tedavül kabiliyetine bağlıdır. Sukûk sahipleri ister bakım veya sigortaya katılmadan kaynaklı masraflar olsun ister değer düşmesi veya yatırımdan kaynaklı masraflar olsun sukûkun temsil ettiği varlıkların mülkiyeti üzerine düzenlenmeye bağlı masraf yüküne katlanır.

Yatırım fonu ise kanun hükümleri uyarınca halktan katılma belgeleri karşılığında toplanan paralarla belge sahipleri hesabına riskin dağıtılması ilkesi ve inançlı mülkiyet esasına göre belirli varlıklardan oluşan portföyü işletmek amacıyla kurulan mal varlığıdır. Menkul kıymetlerin tedavülü, ticari bir vesikanın mülkiyetinin satım, hibe ve miras gibi İslam hukuku kurallarına uygun akitlerden herhangi bir akitle sahibinden başka bir kişiye nakledilmesidir. Kıymetli evrakların tedavülünün caiziyeti konusunda ittifak ve ihtilaf durumu ortaya çıkmıştır. Menkul kıymetlerin dayanak varlıkları alacak, nakit para, hak, menfaat ve muayyen malların karışımından müteşekkil, çoğunluğu mal ve menfaatten veya haklardan karışık şekilde ise tarafların anlaştıkları fiyat üzerinden bu tür evrakların tedavülü ittifakla caiz görülmüştür. Bu durum, İslam hukukunda birçok meselede amel edilen çoğunluk kaidesi çerçevesinde değerlendirilir. Çünkü bütün, çoğunluğun hükmünü alır. İhtilaf durumu, menkul kıymetlerin dayanak varlıklarının çoğunluğu alacak ve paralardan oluşmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu durumda iki yaklaşım bulunmaktadır: Birinci yaklaşımda, dayanak varlıkların çoğunluğu alacaklar ve paradan oluşuyorsa şirket veya portföy şirketinin ya da yatırım fonunun ana faaliyet konusu mal, menfaat ve hak üzerine ticaret ise kıymetli evrakların tedavülü alacağın satışı ve sarf hükümleri gözetilmeksizin tebe'iyet ilkesine dayandırılarak caiz görülmüştür. İkinci yaklaşımda ise dayanak varlıkların çoğunluğu alacak ve paradan oluşuyorsa yatırım fonlarının, hisse senetlerinin ve sukûkların alınıp satılması paranın para karşılığı satışında taşınması gereken şartları havi olmadığı için caiz görülmemiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Menkul Kıymetli Evrakları, Fon, Hisse Senetleri, Yatırım Fonları, Sukûk, Tedavül, Anonim Şirketler.

LEGITIMICY OF THE CIRCULATION AND ISSUANCE OF THE SECURITIES (STOCKS, SUKŪK, INVESTMENT FUNDS)

Abstract

Equity shares, sukuk and investment funds represent a common share in a company's assets which consists of tangible and intangible rights of the company. Many of these assets can be receivables and cash or sometimes the mix of them. In this case, a problem related to trading of sukuk, investment funds and equity shares arises in terms of Islamic jurisprudence. Henceforth, conditions of the sale of liabilities apply to the sale of assets and the conditions of *sarf* agreement applies to the sale of cash. For example, the majority of the activities of Islamic banks consist of activities such as murabaha and exception contracts. Therefore, the majority of banks' assets consist of receivables or cash, and these represent banks' credits and equity shares.

The same way, investment portfolios mostly purchase real estate and precious metals and later sell them on term conditions by using murabaha method. Consequently, the amounts of these agreements become receivables which to be collected on monthly basis. In this situation, receivables and cash become more than precious metals and goods and fund is kept open to trading. In other words, any person has right to enter and exit from the fund. Consequently, the exiting investor is a seller and entering investor is a buyer. In this situation, is the aforementioned transaction should be considered as sale of receivable or sale of cash?

The resolution of this problem, we propose in our study, is to apply the *tebe'iyet*(dependency) rule and the majority rule.

Summary

Trading of securities (valuable documents) is one of the most popular trading transactions in the last century. This means that investors own valuable documents which represent the ownership by dividing the ownership and converting it to shares, instead of owning the goods itself directly. Securities are two different types which are securities represent receivable and securities represent ownership.

Securities that represents a receivable are; government bonds, treasury bonds, company bonds, other borrowing securities issued by government institutions and other bonds issued in different names which assigns the payable-to-bearer receivables. International Islamic Jurisprudence Academy and, Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions are unanimously prohibit the issuance of this kind of securities.

Securities that represents ownership are; Equity shares, investment funds and sukuk.

Equity shares, essentially aims to own a cash or recorded share of a company. This transaction consists of representing a cash or recorded asset by a written document and represents a common share in the capital of a company. Equity share is a financial document according to commercial law and represents ownership right in a company. Therefore, it is classified under the ownership documents. Commercial Law – as a company is a legal entity- separates equity ownership and company asset ownership. Equity share is assigned independent from the assets of a company. Thus, the equity shares issued by the company are owned by the company itself through assignment and hereby investor partners lose their registered rights. Investor partners have only a right in the profit made by the company throughout the time period they stayed in the corporation. Likewise, investors have rights in distribution of sale of the assets of the company in case of liquidation of the company. Because, investors own a part of shares of the company and a company, having legal entity, is independent from ownership of its own assets. There are two different opinions in the Islamic law. The first opinion is based on the situation if the company is a trust or mudaraba company. Share of partner comprises all of the assets of the company in both types. Shareholder

is not prohibited from owning some assets of the company even though the company is a separate legal entity. Likewise, an equity share is a document which only proves the right of the shareholder in the company. It has no value by itself. However, it should have the same treatment with the company assets as it represents a right in company assets. According to the second opinion; Shareholders own the assets of the company indirectly but not directly and they have no capacity to act on the assets. Even if the value of the assets of the company becomes more valuable than the value of the shares of the company, equity share owners have no right to demand the access value. Likewise, they don't bear any personal responsibility if the company borrows or makes loss because shareholders do not directly own the assets of the company.

Sukuk represents common ownership on specific goods, asset or service, a specific project or assets employed in a specific investment activity and they are certificates issued equals to each other in terms of their values. Basically, there are two types of sukuk; Sukuk representing ownership and sukuk representing a receivable. While *ijara sukuk*, sukuk which enables to own a benefit, sukuk that enables to have a service and partnership based sukuk are represents ownership; *murabaha sukuk*, *istisna sukuk* and *selem sukuk* are the sukuk types which represent a receivable. The main characteristics are; Sukuk represents a common partnership on assets which are investment purpose underlying assets, goods, service, benefit or a mix of these by receivable, cash and intangible rights. Sukuk doesn't represent a debt of an issuer. Sukuk is issued based on an agreement which is in compliance with Islamic rules essentials. Sukuk manager has no guarantee. Sukuk makes one a partner on profit on a defined rate and loss is limited by the share invested. Sukuk owners cannot pre-define a proportional or an amount of profit on nominal value of sukuk. All of the risks are taken. Circulation capacity of the sukuk in the Secondary market depends on the circulation capacity of the underlying asset itself in the secondary market. Sukuk owners undertake expenses which arise from the underlying asset sukuk represents - including maintenance, insurance, impairment or other expenses stem from investment itself.

Investment fund is an asset which is setup by the money collected from the public in compliance with the law, in purpose of running a portfolio consists of certain assets in the name of certificate owners based on principle of risk distribution and fiduciary ownership.

Circulation of securities means transfer of ownership of a commercial document from the owner to another person through one of the agreements compliant to Islamic rules such as sale, donation and inheritance. There are agreement and controversy on the circulation of. Circulation of these kind of securities on the price agreed by related sides is considered as permissible unanimously if underlying asset of a security includes a mix of receivable, cash money, right, benefit and certain goods as long as the majority of them are goods and benefit or rights. This situation is judged in the framework of majority principle which is applied in many issues in Islamic law. Because, the whole inherits the treatment of the majority. Controversy arises in the case which majority consists of receivable and cash money. There are two approaches in this situation; The first approach approves the circulation of the securities even if the majority of the underlying assets consists of receivables and cash money as long as main activity of the company, portfolio company or investment fund is on goods, benefits and rights without applying the rules about sale of receivable and *sarf based*, based on dependency principle. The second approach prohibits the circulation of securities if the majority of underlying assets are receivables and cash money since trading of investment funds, equity shares and sukuk do not have required conditions for sale of money for money.

Keywords: Islamic law, Equity Securities, Fund, Equity shares (Stocks), Investment funds, Certificate (Sukuk), Trading, Corporation.

GİRİŞ

Geçmişte üretim, ticaret ve finansman açısından iktisadi faaliyetler, herhangi bir finansman sağlayan özel kuruluşa ihtiyaç duyulmadan doğrudan piyasada gerçekleşirdi. Bundan dolayıdır ki bu tür muameleler, finansman tedarik eden herhangi bir özel finans kuruluşunun oluşumuna ihtiyaç duyulmadan kişilerin birbirine karşı ve ticaret yapacakları tüccara karşı duydukları güven üzerine bina edilirdi.

Batıda gerçekleşen sanayi devriminden sonra anonim şirketler¹ ortaya çıktı, bankalar yaygınlaştı ve büyük kâr elde etme arzusu, üretim, dağıtım ve ticaret hacminin gelişmesine bağlı olarak hızlı bir şekilde mali araçlar geliştirildi. Şüphesiz ki üretim ve ticaretin büyük hacimlere ulaşması sebebiyle, piyasada özel ilişkilere dayalı olarak toplanan fonların daha fazlasına ihtiyaç duyuldu. Bunun neticesi olarak anonim şirketlerin ortaya çıkmasıyla bu gibi şirketlere kredi sağlayan bankalara ihtiyaç duyuldu. Söz konusu bankaların Müslümanlarla tanışmasıyla Müslümanların iktisadi ilişkileri bu bankalara doğru meyletmeye başladı. Batıdaki birçok akit ve muamele İslam âlemine intikal etti. Müslümanlar, finansman sağlamak için olumlu olumsuz lehine ya da aleyhine olan bütün işlemleri zaruret adı altında batılı düşünce şekli üzerine bina etti. Konu üzerinde birçok âlim, araştırmacı, akademisyen, fikhî kurul ve şer'î heyet karşı karşıya geldi, araştırma ve tezler kaleme alındı, sempozyumlar ve konferanslar yapıldı. Birçoğunda muasır muamelat meselelerine dair şer'î hükümlerin açıklamasının, tahricinin, uygulamaların yapısının, yorumların ve fikhî arka planının yer aldığı fetvalar ve kararlar yayımlandı.

Son yüzyılda en çok öne çıkan ticari işlemlerden biri, kıymetli evrak ticaretidir.² Bu ise mevcut bir malın hisselerle bölünerek kıymetli evraklara dönüştürülmesi suretiyle yatırımcıların malı doğrudan mülk edinmesi yerine, söz konusu malı temsil eden evraklara sahip olmasıdır.

Bu yatırım şekli, somut bir varlığa sahip olmak isteyen kişileri kendisine çeken bir yatırım şekli olmasının yanı sıra kıymetli evraklara özgü

¹ Bir unvana sahip, esas sermayesi belirli ve paylara bölünmüş olan ve borçlarından ötürü yalnız mal varlığı ile ortaklarının sorumluluğu, taahhüt etmiş oldukları sermaye payı ile sınırlı bulunan şirketlere anonim şirket denir. Daha fazla bilgi için bk. *Türk Ticaret Kanunu* 269. Madde; Fatih Bilgili, - Ertan Demirkapı, *Ticaret Hukuk Bilgisi*, (Bursa: Dora Yayınları, 2013), 221; Ender Canan Eroğlu, *Ticaret Kanunu ve Tasarı Açısından Anonim Şirketlerde Hisse Senetlerinin Devri*, (Ankara: Başkent Üniversitesi SBE., Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi 1997), 4-15; Vehbe ez-Zühayli, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 1-8, (Dimaşk: y.y. 1404/1984, 1405/1985, 5/3974); Muhammed bin İbrahim bin Abdullah Tuwajiri, *İslami Hukuk Ansiklopedisi*, (Riyad: Uluslararası Fikirler Evi, 2009), 3/569.

² Kıymetli evrakların tüm çeşitleri ve tarifleri, ayrı bir bölümde verilecektir.

olan birçok özelliği de bünyesinde barındırmaktadır. Bu özelliklerin başlıcaları³:

–Hamilinin herhangi bir yatırım projesine kolay ve basit bir şekilde ortak olmasını ya da aynı şekilde ortaklıktan ayrılmasını sağlayan, ticari piyasada alınıp satılabilen evraklardır.

–Küçük yatırımcıların büyük projelere ortak olmasına fırsat tanıyan küçük kıymetlere bölünmüş evraklardır.

–Yatırımcının sorumluluğu satın almış olduğu kıymetli evrak ile sınırlıdır. Dolayısıyla kıymetli evrakların temsil ettiği projeye bağlı yükümlülük ve borçlanmaya yönelik yatırımcının şahsi malı talep edilemez.

Bu kıymetli evraklardan biri olan sukûk, özellikle İslami bankaların gelişmesiyle büyük bir önem kazandı. Buna ek olarak sukûkların gelişmesi ve uygulamayla ilgili tartışmaların ortaya çıkması beraberinde hükümle uygulamayı birbiriyle uyumlu hale getirmeyi gerektirdi. Kıymetli evrakların yatırımdan farklı yönleri ve özellikleri dikkate alınarak şer’î yapısının, ihracının ve tedavülü ile ilgili hükümlerinin izah edilmesi gereklidir. Ticari bir şirketin bir kısmına malik olan gerçek ortak ile anonim şirketten hisse senedi satın alan yatırımcı arasında tasarruf, yükümlülük ve hukuksal açıdan birçok farklılık vardır.

Bu çalışma, kıymetli evrakların şer’î ve kanûnî yapısını (hisse senetleri, sukûk, yatırım fonları), paranın ve alacakların kıymetli evrakların tedavülü hükmüne etkisini ve bununla ilgili şer’î kuralları açıklar. Ancak makalenin ana fikri ile bütünleşmesi için öncelikle kıymetli evrakların türlerine ve her birinin yapısına kısaca değinilecektir.

1. KIYMETLİ EVRAK ÇEŞİTLERİ

Kıymetli evrak, üzerinde yazılı hakkın senede sıkı sıkıya bağlı olduğu, bu nedenle hakkın ancak bu belgeyle talep edilebileceği ve bu belgeyle devredilebildiği senetlerdir. Kıymetli evrak, alacaklının veya hak sahibinin elinde bulunur ve borçlunun vaadini diğer taraftan alacaklının hakkını gösterir.⁴ Bu evraklar ikiye ayrılır:

³ Hey’etü’l-Muhâsebe ve’l-Muracâa li’l-Müessesetü’l-Mâliyye’l-İslâmiyye (AAOIFI), *el-Meâyirü’ş-şer’iyye*, 467, 562 ; Hâmid bin Hasan bin Muhammed Ali Mira, *Sukûku’l-icâra Dirâse Fıkhiyye Te’şiliyye Tatbikiyye*, (Riyad: Dâru’l-Meyman, 2008), 77.

⁴ Türk Ticaret Kanunu, *Madde 645* ; Servet Bayındır, *Faizsiz Bankacılık*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005), 227; Finans Sözlüğü “Kıymetli evrak”, <https://piyasarehberi.org/sozluk/kiymetli-evrak>, <https://www.muhasabedersleri.com/ekonomi/kiymetli-evrak>

1.1. Alacağı Temsil Eden Kıymetli Evraklar

Devlet eliyle ihraç edilen tahviller, hazinenin ihraç ettiği bonolar, kurumsal şirketlerin ihraç ettiği tahviller, devlet kurumlarının ihraç ettiği diğer borçlanma araçları ve başka isimler altında ihraç edilen diğer tahviller gibi hamiline alacağı temlik eden evraklardır.⁵ Bu tür kıymetli evraklar fıkıh kurulları tarafından ittifakla caiz görülmez. Çünkü bu tür evraklar, faizli borcu veya alacağın üçüncü bir şahsa satışını temsil eder. Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi'nin konuya dair 62/11/6 no'lu kararı şu şekildedir: *"Menfaat şartı veya kendi değerine ek olarak oransal faizi ile birlikte ödeme yükümlülüğünü temsil eden senetlerin ihracı, tedavülü ve satın alınması şer'i açıdan caiz değildir. Çünkü bu senetler, ister özel şirketler tarafından çıkarılsın ister devlete bağlı kurumlar tarafından ihraç edilsin faiz karşılığında verilmiş borç senetleridir. Bu evrakların isimlerinin sertifika, yatırım sukûku, birikim olması veya faiz ödeme yükümlülüğü altına sokan fazlalığın isminin dönemsel getiri, komisyon, gelir ya da kâr olması neticeyi etkilemez."*⁶

İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu (AAOIFI) yayımladığı Şer'i Standartlar'ın 21 no'lu standarttaki konuyla ilgili metin şu şekildedir: *"Borçlanılan miktarı ve bir miktar fazlasını ödemeyi garanti altına alan faizli senetlerin ihracı haramdır. Bu fazla miktarın (faizin) ana-para ödenirken veya aylık, yıllık ya da başka bir şekilde ödenmesi hükme tesir etmez. Yine ödenecek faizin çoğu senetlerde olduğu gibi senet bedelinin yüzdelik oranı şeklinde tespit edilmesiyle sıfır kuponlu tahvillerde olduğu gibi iskontoyla tespit edilmesi arasında fark bulunmamaktadır. Özel, genel ya da resmi olsun ikramiyeli tahviller de haramdır."*⁷

1.2. Mülkiyeti Temsil Eden Kıymetli Evraklar

Menkul kıymetler üç çeşittir; hisse senetleri, yatırım fonları⁸ ve sukûk.

⁵ Turhan Ali Korkmaz, *Sermaye Piyasası ve Menkul Değerler Analizi*, (Bursa: y.y. 2000), 111; Hasan Abdullah Emin, *en-Nukûd ve'l-mesârif fi'n-nizâmi'l-islâmî*, (Cidde: Dâruş-Şurûk, 1978), 142.

⁶ *Mecelletu Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî*, 6, 1273/2, ve 7, 73/1.

⁷ Hey'etü'l-Muhasebe ve'l-Muraca'a li'l-Müessesetü'l-Mâliyye'l-İslâmiyye (AAOIFI), *el-Meâyirü's-Şer'iyye*, 21. Standart, 299.

⁸ Yatırım fonu: Kanun hükümleri uyarınca halktan, katılma belgeleri karşılığında toplanan paralarla, belge sahipleri hesabına, riskin dağıtılması ilkesi ve inançlı mülkiyet esasına göre, belirli varlıklardan oluşan portföyü işletmek maksadıyla kurulan mal varlığıdır. Bk. Yamaç Güneyli, "Yatırım Fonları", http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_966.htm, 19/04/2009. Yatırım fonlarının birçok çeşidi bulunduğu için tam olarak ne olduğu ihtilaflı bir konudur. Ancak kapsamlı bir tanım yaparsak: "Yatırım fonu, belirli alanlara yatırım yapan yatırım birimleri suretinde mal biriktirmeyi amaçlayan müstakil mali zimmete sahip bir yatırım havuzudur. Bu fon kıymetli evraklardan müteşekkil yatırım şirketi tarafından yönetilir." Bk: Abdu's-settâr Ebû Gudde, "el-İstismâr fi'l-eshum ve'l-vehadâti'l-istismâriyye", *Mecma'u'l-Fikhi'l-İslâmî Dokuzuncu Dönem Araştırmaları*, 189/190, 702.

Yatırım fonları hukuksal ve şer’î açıdan tercih ile muhalefet noktasında hisse senetlerine benzediği için ayrı bir başlık altında incelenmeyecektir.

1.2.1. Hisse senetleri

Çoğulu “*eshum*” olan “*sehm*” kelimesi, sözlükte pay, şans, kura çekilen kap, ok manalarına gelir. Ayrıca halk arsasında altı zira’ (ölçü birimi) olarak da bilinmesinin yanı sıra kura çekmek, katılmak (anonim şirketi), bölmek, pay almak anlamlarını da içinde barındırır. Kuran-ı Kerim’de ise “*kura çekti ve kaybedenlerden oldu*” (Saffat suresi 141. ayet) manasında kullanılmıştır. Arapçada “*eshum*”, “*sihâm*”, “*sühmân*” ve “*sühme*” kelimeleri “*sehm*” in çoğulu olarak kullanılmaktadır.⁹

Terim olarak ise “*sehm*”; nakdi evrağa dönüşme işleminin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Temelde şirketin aynı ya da nakdi hissesine sahip olmayı amaçlar. Bu işlem, nakdi ya da aynı varlığın evrak veya yazılı vesika ile temsil edilmesinden ibarettir ve şirketin sermayesinde şâyi bir hisseyi temsil eder. Dolayısıyla şer-i tanım ile kanûnî tanım arasındaki fark yok denecek kadar azdır.¹⁰

–Hukukçular ticaret kanununda hisseyi, “şirket değerinin artması durumunda artan, azalması durumunda ise azalan ve sermayesinin belli bir kısmını temsil eden pay” şeklinde tarif etmişlerdir.¹¹

–Şer’î kavram olarak ise Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi VII. Dönem Toplantısı’nda alınan dördüncü karar şu şekildedir: “*Şirketin sahip olduğu varlıklarındaki şâyi bir paydır. Bu sertifika, hissedeki hak edişin ispatı için bir belgedir.*”¹² İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu (AAOIFI) ise “*Tedavül kabiliyetini haiz sertifikayla temsil edilen şirket varlıklarındaki pay*” şeklinde tanımlamıştır.¹³

⁹ Ebü’l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdisseyyid b. Ali Mutarrizî el-Hârizmî, *el-Muğrib fî tertibi’l-Mu’rib*, thk. Mahmud Fâhûrî - Abdu’l-hamîd Muhtâr, (Haleb: Mektebetü Esâme bin Zeyd, 1979), 425/1; Ahmed bin Muhammed bin Ali Feyyûmî el-Mukarrî, *el-Misbâhu’l-munîr fî garîbi’ş-şerhi’l-kebir*, (Beyrut: el-Mektebetü’l-İlmiyye, ts.), 293/1; Ebü’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed Firüzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muḥîṭ*, (Beyrut, Müessesetü’r-Risâle, 1452/1)

¹⁰ Hisse senedi için bk. Mehmet Boynukalın, “Senet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/519. ; Karşı, Muharrem, *Sermaye Piyasası*, (İstanbul: Borsa, Mankul Kıymetler, 2004), 422-427.

¹¹ Ali Hasan Yunus, *eş-Şeriketu’t-ticeriyye*, (Kahire: el-İ’timad, 1957), 539; Nebih Çattâs, *Mu’cemu Mustalahâtî’l-itisadi ve’l-mâli ve’l-idâratî’l-e’mâl*, (Beyrut: Mektebetü Lübnan, ts.) 498.

¹² *Mecelletu Mecma’i’l-Fikhi’l-İslâmî*, Cidde, 7, (1992) 73/1.

¹³ AAOIFI, *el-Meâyîru’ş-şer’iyye*, 308.

1.2.1.1. Hisse senetlerinin özellikleri

Hisse senedini bir açıdan şahıs şirketlerindeki paydan, başka bir açıdan diğer kıymetli evraklardan ayıran özellikleri bulunmaktadır:

1. Hisse senetlerinin kıymeti birbirine eşittir. Anonim şirketin sahip olduğu tüm hisselerin değeri eşittir. Aynı tür ve aynı ihraca ait hisse senetleri arasında eşitlik olması gerekir.

2. Tek hisse bölünemez. Çünkü tek hisse müstakildir ve şirket nezdinde birden fazla hakkı temsil edemez. Birden fazla kişi tek bir hissenin mülkiyetine ortak olursa bu mülkiyeti birden fazla kişiye ait olan bir hisse olur ve şirket nezdinde geçerliliği olmaz. Bu durumda böyle bir hisse satılabilir veya şirket yönetiminde kendilerini temsil edebilecek bir kişi seçilebilir. Malikler, bu yükümlülüklerin yerine getirilmesiyle ilgili şirkete karşı birbirine garantör durumundadır.¹⁴

3. Hisse senedi tedavül kabiliyetine sahiptir. Hisse sahibi tedavül süresince hissesini satabilmelidir. Bu özellik genelde menkul kıymetlerin özelde ise hisse senedinin fayda sağlayan özelliklerinin en başında gelir. Hisse senedinin tedavül kabiliyeti, ticari yollarla bir şahıstan başka bir şahsın mülkiyetine intikal edebilmesi manasına gelir.

4. Ortaklar sınırlı yetkiye sahiptir ve şirketin ya da diğer hisse sahiplerinin mali sorumluluğunu taşıyamazlar. Ancak sahip olduğu hissenin değeri kadar sorumluluk üstlenirler. Bu sebeple şirketin zarar durumunda yatırımcının sahip olduğu payı dışında şahsi mallarından herhangi bir şey talep edilmesi caiz değildir.¹⁵

1.2.1.2. Hisse senetlerinin kanûnî yapısı

Ticaret kanunu açısından mali bir evrak olan hisse senedi, anonime dayalı şirkette mülkiyet hakkını temsil eder. Bu sebeple hisse senedi mülkiyet evrakları çatısı altında tasnif edilir. Fakat ticaret kanunu, – anonim şirkete tüzel kişiliğin verilmesiyle -¹⁶ hisse mülkiyeti ile şirket varlıkları mülkiyeti

¹⁴ Taha Mustafa Kamil, *eş-Şeriketu't-ticâriyye*, Menşurâtu'l-Halebi'l-Hukûkiyye, 196.

¹⁵ Karslı, *Sermaye Piyasası*, 424-427; Ali Mohiuddin Karadaghi, *İslam Ekonomisi Araştırmaları*, (Beyrut: Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, 2002), 173 ; Muhammed b. Abdul Latif Farfour, *Finansal Piyasalar ve İçtihat Kararları*, Cidde, 6. Sayısı. 1287.

¹⁶ Tüzel kişilik, İslam hukukunda bilinmeyen bu lafızla yeni bir terimdir. Ancak fukaha, zimmet ve ehliyet bahislerini ele alırken tüzel kişiliğin de manası üzerinde durmuştur. Şirket, ortaklardan bağımsız hükmi bir kişi olarak kabul edilir ve özel bir mali zimmete sahiptir. Dolayısıyla şirket, kendisini oluşturan gerçek bireylerden bağımsızdır. Tasarruf yetkisini ise yasalardan alır. Bu durumda hakları iktisab edebilirken görev ve sorumlulukları yerine getirir. Ayrıca hisselerinin mülkiyetinin başka bir kişiye devredilmesinden etkilenmez ve borçlarından sorumludur. Bk. Cerid, Halid bin Abdulaziz bin İbrahim, “eş-Şahsiyyetu'l-İtibâriyye”, *mecelletu'l-adl*, 29, (61-100), (Muharrem 1427), 69; Hayyât, Abdulaziz, *eş-Şeriketu fiş-şer'iyyetu'l-islâmiyye ve'l-kânûnî'l-vad'i*, (Beyrut: Muessesetu'r-

arasında ayırım yapmaktadır. Hisse senedi, şirketin sahip olduğu varlıklardan bağımsız olarak temlik edilir. Böylece şirketin arz ettiği hisseler, temlik yoluyla şirketin mülkiyetine geçer ve bunun üzerine yatırımcı ortaklar bütün aynı haklarını kaybederler. Yatırımcı ortakların sadece şirkette bulunduğu süre zarfında şirketin elde ettiği kârdan alacak hakları bulunur. Aynı şekilde yatırımcıların şirketin tasfiye durumunda şirket varlıklarının satış değerinin bölüştürülmesinde hakları bulunur. Çünkü yatırımcılar şirketin belli oranında hisselerinin malikidir ve tüzel kişiliğe sahip olan şirket, mevcut varlıklarının mülkiyetinden bağımsız olur.¹⁷

Bu bağımsızlık, birçok hukukçu tarafından incelenmiş ve şirketlerin ferdî gelir vergisinden ayrı olarak gelir vergisi ödemeleri gerekli görülmüştür. Dolayısıyla şirket, kazançlarını ister dağıtmış olsun ister dağıtmamış olsun bütün kazancı üzerinden vergisini öder. Yatırımcı da dağıtılan kâr tutarı üzerinden vergisini öder. Bu, elde edilen kârdan iki defa vergi ödenmesi manasına gelmez. Çünkü şirket veya portföy şirketi, bireysel ya da kurumsal yatırımcılardan müstakil olarak mali zimmete sahip yasal bir kişiliktir.¹⁸

1.2.1.3. Hisse senetlerinin şer'î yapısı

Anonim şirkette mülkiyet hakkını temsil eden hisse senedinin şer'î yapısı ile kanûnî yapısı arasında fark yoktur. Fakat bu iki yapı bu mülkiyetin tabiatı gereği farklılık gösterir. Başka bir deyişle, hisse senedi mülkiyeti, şirketin varlıklarına sahip olmayı yani şirket ya da yatırım fonunun mülkiyetini yatırımcıların mülkiyetine geçirir mi? Veya hisse senedi, muayyen varlıkların mülkiyetini müstakil bir şekilde sahip olma hakkı vermez mi? Ve hisse senedi, tüzel şirkete malik olmayı kapsar mı?

Buna göre; şer'î yapıyı, hisse senedinin gerçekliği ve anonim şirketin varlıklarına sahip olma açısından etkisini iki görüş altında özetleyebiliriz:

Birinci görüş: Muasır ulemanın bir kısmı, hisse senedinin, herhangi bir şirket varlığı üzerinde (aynı varlıklar ister gayrimenkul olsun ister menkul, menfaat, para, alacak, ticari isim gibi manevi haklar olsun) şayi ortak yaptığı görüşünü benimsemiş ve hisse senedine sahip olan kişinin, şirket varlıklarının mülkiyetine doğrudan malik olduğunu belirtmiştir. Bununla be-

Risâle, 1994), 208/1.

¹⁷ Ebu Zeyd Rıdvan, *eş-Şeriketu't-ticeriyye fi'l-kanûni'l-misri*, (Kahire: Dâru'l-Fikr 1989), 110; Abdül-hamid Rıdvan Semir, *Esvâku'l-evrâkı'l-meliyye ve devrihe fi temvili't-tenmiyyeti'l-iktisâdiyye*, (Kahire: el-Ma'hedu'l-Âlemi li'l-Fikri'l-İslâmî, 1996), 266.

¹⁸ Münzir Kahf, *el-İstismâru fi'l-eshumi ve'l-vehadet ve's-sanediki'l-istismâriyye*, *Mecelletu Mecma'l-Fikhi'l-İslâmî*, 9, 37/2; Rıdvan, *Esvâku'l-evrâkı'l-mâliyye*, 266.

raber Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi Cidde VII. Dönem Toplantısı'nda aldığı 63 no'lu karar şu şekildedir: “Hisse, şirket varlıklarındaki şayi paydır. Hisse senedi ise şayi payı hak edişin ispatı için vesikadır. Hisse satışında akde konu olan şey şirket varlıklarında bulunan şayi paydır. Hisse senedi de bu şayi paydaki hakkı gösteren vesikadan ibarettir.”¹⁹

Bu görüşün delili, anonim şirketin, inan ya da mudârabe şirketi olması üzerine bina edilir. Bu her iki tür şirkette de ortağın payı şirketin bütün varlıklarını kapsar. Şirketin tüzel bir kişiliğe sahip olması, hissedarın şirket varlıklarından mülk edinme hakkını elinden almaz.²⁰ Aynı şekilde hisse senedi, hissedarın sadece şirketteki hakkını gösteren bir vesikadır. Tek başına bir değer de ifade etmez. Ancak şirket varlıklarındaki hakkı temsil ettiği için bu varlıkların hükmünü alması gerekir.²¹

İkinci Görüş: Diğer kısım ulema, hisse senedinin, şirketin tüzel kişiliğinde şayi bir ortaklığı temsil ettiğini ve bu kişiliğin tanımdan anlaşılacağı üzere hissedar olan ortak kişilerden bağımsız müstakil mali zimmete ve tam ehliyeteye sahip olduğunu savunur. Dolayısıyla bu kişilik, yasal olarak varlığını sürdürme kudretine sahiptir. Yani belli hakları ve yükümlülükleri vardır. Tasarrufta bulunma, sözleşme yapma ve mülkiyeti devretme veya üzerine alma kabiliyetine haizdir. Yalnızca kendi zimmeti ile üçüncü kişilere uğrattığı zarara ve aldığı borçlara katlanır. Bu borç ve zarar ortaklara intikal etmez. Lehine ya da aleyhine bütün kayıtlı olan işlemleri hissedarlardan vekalet almadan asıl olarak kendisi yapabilir.²²

Buna göre hissedarlar doğrudan değil dolaylı olarak bu şirketin varlıklarına malik olurlar ve şirketin varlıklarında herhangi bir tasarrufta bulunamazlar. Şayet şirket varlıkları, hissedarların sahibi olduğu hisselerden daha kıymetli hale gelirse hissedarların bu fazlalığı şirketten talep etme hakkı yoktur. Aynı şekilde şirketin zarar veya borçlanması durumunda buna şahsi mallarıyla katlanmazlar. Çünkü hissedarlar şirket varlıklarına doğrudan malik olmamıştır. Bu görüş, İkinci Albaraka Sempozyumu, İslami Bankalara danışmanlık yapan birçok şer-i kurul ve İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu'nun (AAOIFI), (12. Şer-i standart) be-

¹⁹ *Mecelletu'l-mecma'*, 7, 73/1.

²⁰ Hayyât, *eş-Şeriket*, 215/2

²¹ Salih bin Zâbin Merzûkî, *eş-Şeriketü'l-müseheme, fi'n-nizâmi's-su'ûdî*, (Mekke: Câmi'atu Ümmü'l-Kurâ, 1406), 347.

²² Muhammad Matar, *Yatırım Yönetimi - Teorik Çerçeve ve Pratik Uygulamalar*, (Amman: Milli Kütüphane, 1993), 180; Hayyât, *eş-Şeriket*, 17; Münir İbrahim Hindi, *Menkul Kıymetlere Yatırım Yapmanın Temelleri*, (İskenderiye: Maarif Al-Maarif, 1998), 2/95; Bayındır, Servet, *İslami Finans (Para ve Sermaye Piyasaları)*, (İstanbul: y.y. 2015), 76.

nimsediği görüştür ki râcih görüş budur²³. Bu görüşün tercih edilmesinin sebepleri aşağıdaki gibidir:

–Anonim şirketi, hissedarlardan bağımsız bir şekilde mali zimmete sahip olan bir tüzel kişiliktir. Şirketin sahip olduğu yükümlülükler ve haklar hissedarları bağlamaz. Şirket varlıklarında oluşan zararlar hissedarların özel mallarından değil şirketten karşılanır. Bu durum, mudârame ortaklığı, inan ortaklığı ve diğer ortaklıklar gibi şahıs şirketlerine muhaliftir. Bu tür ortaklıklarda ortaklar, şirketin herhangi bir yükümlülüğü karşısında özel mallarına kadar sorumludur. Çünkü şirketin borcu hissedarların payı nispetince onların da borcudur. Aynı şekilde şirket varlıklarında oluşan zarara, hissedarlar zimmetlerince katlanır. Çünkü hissedarlar, bu varlıkları doğrudan mülk edinmişlerdir.²⁴

–Bu bakış açısı, kanûnî bakış açısına uyumludur. Aynı şekilde fukahânın “ehliyet” ve “zimmet” konularını ele alırken tüzel kişilik ile ilgili ortaya attığı mana ile de örtüşür. Bu tüzel kişilik devlet, hazine, cami ve vakıf için de değerlendirilmiştir. Vakfedilen ve vakfeden kişiden müstakil mali zimmete sahip bir tüzel kişi olan vakıf buna örnektir. Üzerine vakfedilen kurum ya da kişiler vakfedilen varlıklara doğrudan değil vakfın tüzel kişiliği ile sahip olur. Çünkü vakfeden kişiler vakfın varlıkları üzerinde herhangi bir tasarruf hakkına sahip değildir. Dolayısıyla anonim şirket hissedarları da şirket varlıklarında herhangi bir tasarruf hakkına sahip değildir.²⁵

–Hissedar –hisse satın alırken- bu hisseye ait varlıklara malik olmayı amaçlamaz. Hatta muhtemeldir ki şirket varlıklarının ne olduğu hakkında malumat sahibi de değildir. Hissedarın amacı, borsada hisse senedi ticareti yaparak kâr elde etmek ya da hissesini, satın aldığı şirketin kâr dağıtım dönemine kadar muhafaza etmektir. Dolayısıyla şirket varlıklarına malik olma gibi bir niyeti söz konusu değildir.

–Şirketin hissesini satın alan hissedar, parasını geri alma yetkisine sahip değildir. Çünkü ödemiş olduğu para şirketin mülkiyetine geçmiştir. Hissedarın hisselerini satabilecek durumda olması onun parasının geri ödenebileceği manasına gelmez ve şirket varlıklarında hissedarın payı tasfiye olmaz. Çünkü hissedar, şayet şirket varlıklarının piyasa değeri hisselerinin piyasa değerinden daha fazla olursa bu fazlalığı talep etme ve şirket varlıklarından kendi hisselerinin tasfiyesini talep etme hakkına sahip değildir.

²³ *Fetâvâ Nedveti'l-beraketi's-seniye li'l-iktisâdi'l-islâmî*, (06-07/11/1984); AAOIFI, *el-Meâyirü's-Şer'iyye*, 167.

²⁴ Cerîd, Abdu'l-aziz, *eş-Şahsiyyetü'l-i'tibâriyye*, 77.

²⁵ Zerka, Mustafa, *el-Fikhu'l-islâmî fî sevbihi'l-cedîd*, 283.

Ancak şirket varlıklarından satın almış olduğu hisse senetlerini satması mümkündür. Fakat şahıs şirketlerinde ortak, şirket varlıklarındaki payını ticari mal ise piyasada kıymetiyle satarak, nakit ise kendi payını şirketten teslim alarak tasfiye etme hakkına sahiptir. Çünkü hissedar kendi payı üzerinde tasarruf hakkına sahiptir. Aynı şekilde şirketin zarar etmesi durumunda şahsi parasından olsa bile hissesi oranında zarara katlanır.

–Hisse senetlerinin piyasa değeri, şirket varlıklarına tekabül eden değerinden büyük oranda değişiklik gösterir. Hisse senetlerinin piyasa değeri, şirketin kâr ya da zarar etmesine bağlı değildir. Şirketin kâr etmesiyle düşebilir tersi durumunda ise artabilir. Çünkü hisse şirket varlıklarının değerinin artması ya da azalması durumundan değil arz ve talepten etkilenir.

1.2.2. Sukûk²⁶

Arapçada “sak” kelimesinin sözlük anlamı, ikrar ve muamelelerde yazılan metindir. Çoğulu ise “bahr”, “buhûr”, “ebhur”, “bihâr” kalıbı ile aynı olup “sukûk”, “esak” “sikâk” şeklindedir. Örneğin: Erzaklar sakk (kupon) üzerine yazılır ve erzakları temsil eden bu sakklar (kuponlar) alınıp satılırdı. Ancak alınıp satılan bu sukûkların tedavülü daha sonra yasaklanmıştır. Kuran-ı Kerim’de “vurdu” (yüzüne vurdu) manası ile de geçmektedir.²⁷

Terim olarak ise getirisi olan ancak likidite olmayan bir grup değerli varlığın, bu varlıkları temsil eden ve tedavül kabiliyetini haiz sertifikalara dönüşmesidir. Dolayısıyla ikincil piyasalarda tedavülüyle ilgili kurallara riayet edilerek finansal piyasalarda satışı mümkündür.²⁸

“İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu (AAOIFI) Şer-î Standartlar adlı eserde onu şöyle tanımlamıştır: “Yatırım sertifikaları, mevcut mal(ayn), menfaat veya hizmet ya da belirli/mevcut bir proje veya özel bir yatırım faaliyeti halinde bulunan varlıklar üzerinde şayi ortak mülkiyeti ifade eder şekilde ve birbirine eşit değerde ihraç edilen sertifikalardır. Ancak bu sertifikalar(sukûk), sertifika bedelleri tahsil edildikten, ihraç gerçekleşip halka/yatırımcılara arz tamamlandıktan ve bunlar ihraç edildikleri amaç için kullanılmaya başlandıktan sonra varlıklar üzerinde eşit değerde ortak mülkiyet ifade ederler.”²⁹ Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi XIX. Dönem

²⁶ Bk. İsmail Cebeci, “Sukuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), 2/529-533.

²⁷ Bk. Muhammed bin Mükerrrem İbn Manzûr el-Mısri, *Lisânu’l-Arab*, (Beyrut: Dâru’s-Sâdır, ts.), 456/10; Feyyûmî, *el-Misbâhu’l-münir*, 345/1; Mutarrizî, *el-Muğrib fî tertibi’l-mu’rib*, 478/1.

²⁸ Tarık Han, Ahmad Habib, “Risk Yönetimi - İslami Finans Endüstrisindeki Sorunların Analizi,” İslami Araştırma ve Eğitim Enstitüsü, İslami Kalkınma Bankası, Cidde 2003, 55

²⁹ AAOIFI, *el-Meâyiru’ş-Şer’iyye*, 17. Standart, Bend: 2, 238.

Toplantısı'nda İslami sukûkun (tevrîk) tedavülü ve günümüz uygulamaları ile ilgili karar ve tavsiyelerde bulunulmuştur. Bu karar ve tavsiyeler şu şekildedir: “Sukûklaştırma (islami tevrîk), vesikaların ya da kıymeti birbirine eşit ticari senetlerin ihraç edilmesidir. Bu vesikalar, muayyen varlıkların (mallar, menfaatler, haklar ya da mal, alacak, nakit ve menfaatlerin karışık olduğu varlıklar) ya da elde edilecek arz geliri ile yapılması planlanan projenin mülkiyetinde şayi bir ortaklığı temsil eder ve şer-i hükümler ve akit doğrultusunda ihraç edilir.”³⁰

1.2.2.1. Sukûkun özellikleri

Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi sukûkun özelliklerini de aşağıdaki gibi belirlemiştir:

- Sukûk, özel olarak yatırım amaçlı dayanak varlıkların mal, hizmet, menfaat veya bunlarla, alacak, nakit ve manevi hakların karışık olduğu varlıkların mülkiyetinde şayi bir ortaklığı temsil eder. Sukûk, hamiline, ihraç edenin zimmetinde bulunan borcu temsil etmez.
- Sukûk, İslam hukuku esaslarına uygun bir akdin hükümleri üzerine ihraç edilir.
- Sukûk yöneticisinin garantisi yoktur. (mudârib, vekil veya yönetici ortak)
- Sukûk, belli bir oranla kâra ortak yapar ve zarar, sukûku temsil eden hisse miktarı kadardır. Sukûk sahipleri, sukûkta nominal kıymetin belirli bir oranında veya maktû bir miktarda kâr elde etmesi yönünde önceden bir belirlemede bulunamaz.
- Yatırımın bütün risklerine katlanılır.
- Sukûkun ikincil piyasalarda tedavülü, temsil ettiği varlığın ikincil piyasalarda tadavül kabiliyetine bağlıdır.
- Sukûk sahipleri, ister bakım veya sigortaya katılmadan kaynaklı masraflar olsun ister değer düşmesi veya yatırımdan kaynaklı masraflar olsun sukûkun temsil ettiği varlıkların mülkiyeti üzerine düzenlenmeye bağlı masraf yüküne katlanır.³¹

1.2.2.2. Sukûk türleri

Sukûkun birçok türü bulunmakla birlikte İslam hukuku kuralları esas alınarak yeni sukûk şekillerinin de türetilmesi mümkündür. İslami Finans

³⁰ Mecm'au'l-Fkhi'l-İslâmî, *Karârât-u ve tavsiyât-u Mecma'i'l-fikhi'l-İslâmî*, Haz. Ahmed Abde-lalim Abu Aliyu, Awqaf Genel Müdürlüğü, Sharjah 2011, 576; Cebeci, “Sukuk”, 2/529-533.

³¹ Mecm'au'l-Fkhi'l-İslâmî, *Karârât*, 576; AAOIFI, *el-Meâyirü's-Şer'iyye*, 17. Standart, 240.

Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu (AAOIFI) on dört sukûk türünü ele almıştır.³² Mevcut malları ya da menfaatin mülkiyetini temsil eden sukûk ve alacağı temsil eden sukûk bunlardan ikisidir. Bununla beraber bütün sukûk türleri iki ana başlık altında toplanabilir:³³

1.2.2.2.1. Mülkiyeti temsil eden sukûk

Bu tür sukûklar, muayyen malların ya da menfaatin mülkiyetini temsil eder:

1.2.2.2.1.1. İcare sukûk

Kiralanmış ya da kiralanması vadedilmiş olan bir malı temsil eden eşit değere sahip vesikalardır. Bu vesikaları satın alan yatırımcılar, söz konusu malın aslına malik olurken kiralama döneminden ücret almaya hak kazanır. Sukûkun kıymeti, vadesi dolduğunda mülkiyetin kiracıya geçmesiyle itfâ olur.³⁴

Görüldüğü üzere bu muamele, kiralanmış bir muayyen malın sukûk yoluyla satışındır. Bu sukûkları satın alan yatırımcılar dayanak varlığın mülkiyetine sahip olur ve böylece bu varlığı kiralayarak sahip oldukları sukûk oranında gelir elde ederler.

İcare sukûk örneği: Kiraya verilmiş olan binanın maliki veya malikin vekili binasını sukûk yoluyla satar. Bunu satın alan yatırımcılar, yıllık ya da aylık gelir elde eder. Aynı şekilde sukûk sahibinin, elinde bulundurduğu sukûkları satması da mümkündür.

1.2.2.2.1.2. Menfaate malik olmayı sağlayan sukûk

Mevcut bir malı veya zimmette nitelikleri belirlenmiş malı temsil eden ve birbirine eşit değerde olan vesikalardır. Bu, mevcut malın ya da zimmette nitelikleri belli malın menfaatinin sukûk sahipleri tarafından mülk edinilmesidir.³⁵

1.2.2.2.1.3. Hizmete malik olmayı sağlayan sukûk

Belli bir tarafın sunacağı hizmete (üniversitenin vereceği eğitim hizmeti

³² AAOIFI, *el-Meâyîruş-Şer'iyye*, 17. Standart, 238-242.

³³ Cebeci, "Sukuk", 2/529-533.

³⁴ Monzer Kahf, "The Use of Assets Ijara Bonds For Bridging The Budget Gap", *Islamic Economic Studies*, IRTI, Islamic Development Bank, Jeddah, 4, No: 2, May 1997,82; AAOIFI, *el-Meâyîruş-Şer'iyye*, 17. Standart, 468; Bayındır, Servet, *İslami Finans-2*, 101

³⁵ AAOIFI, *Meâyir*, 468; Bayındır, Servet, *İslami Finans-2*, 106,

gibi) malik olmayı sağlayan ya da ihraç eden tarafın zimmetinde nitelikleri belli bir projenin menfaatine (tayin edilmeyip özellikleri belirlenen bir üniversitenin vereceği eğitim hizmeti gibi) sahip olmayı sağlayan ve ücretin arz geliri üzerinden karşılanan birbirine eşit değerinde ihraç edilen vesikalardır. Bu tür vesikaları satın alan yatırımcılar, söz konusu hizmete malik olur.³⁶

1.2.2.2.1.4. Müşarake sukûk (ortaklığa dayalı sukûk)

Müşarake sukûk, gerçekleştirilen arzdan elde edilen gelirleri herhangi bir ortaklık sözleşmesi esas alınarak ortaklığa konu olan projeyi gerçekleştirmek veya herhangi bir ticari faaliyeti finanse etmek amacıyla birbirine eşit değerinde ihraç edilen vesikalardır. Bu vesikaları satın alan yatırımcılar payları nispetince ortaklığa konu olan projenin veya finanse edilen ticari faaliyetin varlıklarına malik olurlar. Ortaklığa dayalı sukûklar müşarake, mudarabe ve yatırım vekaleti esaslarına göre işletilir.³⁷

1.2.2.2.2. Alacağa/Borca dönüşen sukûk

Alacağı/borcu temsil ettiği için ikincil piyasalarda tedavülü caiz olmayan sukûk türüdür. Bu sukûk türü, alacağın/borcun tasarrufu ile ilgili hükümlere tabidir. Türleri aşağıdaki gibidir:

1.2.2.2.2.1. Selem sukûk

Selem akdine dayalı sukûk, selem sermayesini tahsil etmek amacıyla ihraç edilen birbirine eşit değerdeki vesikalardır. Bu sukûkları satın alan yatırımcılar seleme konu malın maliki olurlar. Bu tür sukûkların ikincil piyasalarda tedavülü ise caiz değildir.³⁸

1.2.2.2.2.2. Murabaha sukûk

Murabaha sukûk, murabaha konusu malın satın alımını finanse etmek maksadıyla birbirine eşit kıymette ihraç edilen vesikalardır. Bu sukûku satın alan yatırımcılar, murabahaya konu olan malın maliki olur. Bu tür sukûklar, murabahaya konu malın satılıp müşteriye teslim edilmesinden sonra ikincil piyasalarda alınıp satılamaz.³⁹

³⁶ AAOIFI, *Meâyir*, 469;

³⁷ AAOIFI, *Meâyir*, 470; Bayındır, Servet, *İslami Finans-2*, 107

³⁸ AAOIFI, *Meâyir*, 469; Bayındır, Servet, *İslami Finans-2*, 105

³⁹ AAOIFI, *Meâyir*, 469; Bayındır, Servet, *İslami Finans-2*, 105

1.2.2.2.3. İstisna sukûk

İstisna akdine dayalı sukûk, gerçekleştirilen arzdan elde edilen geliri istisna akdine konu olan malın üretimini yapmak için birbirine eşit değerde ihraç edilen vesikalardır. İstisna sukûklarını satın alan yatırımcılar, istisna akdine konu olan üretilecek malın maliki olur. Bu tür sukûkun, arz gelirleri muayyen mala dönüşmeden ikincil piyasalarda tedavülü caiz değildir.⁴⁰

2. MENKUL KIYMETLERİN İHRACI VE TEDAVÜLÜ İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

Tedavülün sözlük manası bir topluluğun bir şeyi dolaşıma sokması, o şeyin bir elden başka bir ele geçmesidir. Başka bir deyişle halden hale intikal etmesidir.⁴¹

Tedavülün terim manası iktisatçılara göre bir şeyin mülkiyet hakkının tüccar, satıcı ya da müşteriler arasındaki para ve ticari malların intikali gibi bir elden diğer bir ele geçmesidir.⁴²

Menkul kıymetlerin tedavülü de “ticari bir vesikanın mülkiyetinin, satım, hibe ve miras gibi İslam hukuku kurallarına uygun akitlerden herhangi bir akitle sahibinden başka bir kişiye nakledilmesidir. Bu işlem, muteber ticari aracı kuruluşlardan birinin aracılık etmesiyle gerçekleşir.”⁴³

Bu evrakların tedavül hükmü şu üç durumdan ayrı düşünülemez:

2.1. Sukûk Varlıklarının Menfaat ve Mallardan Oluşması

Dayanak varlıklar üç kısımdır:

2.1.1. Mallar

Bizzat kendisi ile kaim, gerçek, fiziken mevcut olan varlıklardır.⁴⁴ Modern muhasebe literatüründe gerçek varlıklar şeklinde tarif edilir.

Bu varlıklar;

–Arazi, bina gibi gayrı menkuller

–Kullanıma yönelik (demirbaş) araba, cihaz, mobilya gibi menkuller

⁴⁰ AAOIFI, *Meâyir*, 469; Bayındır, Servet, *İslami Finans-2*, 101

⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 11/253; Muhammed Abdurraûf Münâvî, *et-Te'ârîf*, thk. Muhammed Rıdvan ed-Deye, (Dimeşk : Dâru'l-Fikr, 1410), 166/1; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-munîr*, 203/1.

⁴² Mahmud Semîr Şerkâvî, *el-Evrâku't-ticâriyye*, Dâru Nahdati'l-arabiyye, Kahire 1993, s. 111. ; en-Neşifu İntivân Cercis Cercis, *Mu'cemu'l-mustalahâtî'l-fikhiyye ve'l-kânûniyye*, (Beyrut: eş-Şeriketü'l-Âlemiyye li'l-Kitâb, 1996), 105.

⁴³ Mira, *Sukûku'l-icâra dirâse fıkhiyye teşliyye tatbikiyye*, 363.

⁴⁴ Ebû'l-Hasan Seyyid Şerîf Ali b. Muhammad b. Ali el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983), 30; Hasan Hacak, “Mal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/461-465.

–İster zirai olsun ister sınai veyahut ticari olsun satıma hazır ürünlerdir.

İster tedavül kabiliyeti olmayan varlıklar olsun (menkuller ve gayrimenkuller), ister ticari mallar olsun muayyen varlıkların ve çeşitlerinin bölünerek, bütün olarak veya şayi bir şekilde satışı konusunda fukaha arasında ihtilaf yoktur.⁴⁵

Kıymetli evrakların satışı bu muayyen varlıkların şayi olarak satışını kapsar ve ittifakla caiz görülür.

2.1.2. Menfaatler

İşçinin emeği, arabanın kullanılması, evden istifade etme bu tür malların kullanılmasından elde edilen faydalardır.⁴⁶

Menfaatler, muayyen varlıklardan müstakil ve ayrı olarak mülk edinilebilir. Bu durumda başkası tarafından mülk edinilmemiş bir malın aynına değil menfaatine malik olunur.⁴⁷ Kim bir eve malik ise onun aynına ve menfaatine malik olur. Ancak kim bir ev kiralamak isterse o evin aynına değil sadece menfaatine sahip olur. Belli bir iş için işçi ile anlaşılan kiralama akdi ile sınırları belirlenmiş emeğin mülkiyetine sahip olur.⁴⁸ Kâsânî “Menfaatler, somut bir mal gibi hükmen var kabul edilir” şeklinde konuyu izah etmiştir.⁴⁹ İbni Kudâme ise “Menfaatler malların yerine kaimdir. Çünkü yaşam boyunca ve ölümden sonra menfaatlerin temlikî mümkündür. İtlaf durumunda ise elinde bulunduran kişi tarafından tazmin edilir. Alacak olarak ve mal olarak varlıkların yerini alır.” şeklinde beyan etmiştir.⁵⁰

Menfaatleri temsil eden evrakların veya içinde değişik şekillerde menfaat bulunan varlıkları temsil eden evrakların ikincil piyasalarda tedavülü menfaatin mülk edinilmesiyle ilgili hükümlere tabidir. Bu konuda, asıl iti-

⁴⁵ Bk. Ale’u’d-din bin Mes’ud Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’ fî tertîbiş-şerâi’*, (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1982), 6/120; Muhammed Bin Abdilleh el-Haraşî, *Şerhu Muhtasar Halîl*, (Beyrut: Dâru’l-Fikr li’t-Tibâ’a, ts.), 7/43; Yahyâ Bin Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû’u, Şerhu’l-muhezzeb*, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1997), 9/244; Ali bin Süleymân Merdâvî, *el-İnsâfu fî Ma’rifeti’r-râcih min el-hılâf*, thk. Muhammed Hâmid el-Fakî, (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts.), 6/33; Ali bin Ahmed bin Sa’id İbn Hazm el-Zâhirî, *el-Muhalâ bi’l-âsâr*, thk. Lecneti İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, (Beyrut: Dâru’l-Âfâki’l-Cedîde, ts.), 9/85.

⁴⁶ Kemal Hammâd Nezih, *Mu’cemu’l-mustalahâtî’l-iktisâdiyye fî lügati’l-fukahâ, e’d-Dâru’l-Âlemiyye li’l-Kitâbi’l-İslâmî*, (Riyad: y.y., 1995), 330; Hasan Hacak, “Menfaat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29/131-134.

⁴⁷ Ali el-Hafîf, *el-Milkiyyetu fî ş-şer’yyeti’l-islâmiyye me’al-mukârane biş-şerâi’i’l-vad’iyye*, (Kahire: Dâru’l-Fikri’l-Arabî, 1996), 148.

⁴⁸ Hafîf, *el-Milkiyyetu fî ş-şer’yyeti’l-islâmiyye*, 148.

⁴⁹ Kâsânî, *Bedâi’*, s. 4/203.

⁵⁰ Abdullah bin Ahmed İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî*, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1405), 5/251.

bariyle İslam hukukçuları arasında ihtilaf yoktur.⁵¹ Yatırımcının menfaati kapsayan evrakları satması, söz konusu menfaatten bedel karşılığı feragat etmiş manasına gelir.

2.1.3. Manevi haklar

Manevi haklar, ticari isim, ticari ruhsat, lisans sözleşmeleri, ticari unvan, ticari marka, telif, patent, icat gibi hakları kapsar.

Bu haklar, İslam hukuku açısından geçerli mali değere sahip olan haklardır ve satışı caizdir. Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi, insanların bu hakları mal olarak kabul etmesi sebebiyle çağımız örfünde sahiplerine özgü, geçerli malî değere sahip haklar haline geldiğini belirtmiştir.⁵² İslam hukukçuları da şufa hakkı, bedelli sulh, muhalaa, kısastan muaf tutulmak için ortaya konan maslahat gibi bedelli bir şekilde manevi hakların birinden feragat edilebileceğini ifade etmişlerdir.⁵³ Dolayısıyla manevi hakları kapsayan menkul kıymetlerin tedavülü ve bedel karşılığında bu haklardan feragat edilmesi caizdir.

2.2. Sukûk Varlıklarının Sadece Nakit Paralardan veya Alacaklardan Oluşması

Sukûk varlıkları nakit paradan müteşekkil ise sukûkların ikincil piyasalarda tedavülü sarf akdi hükümlerine, şirket varlıkları alacaklardan müteşekkil ise alacakların tedavülü hükümlerine tabi olur. Uluslararası İslam Fıkıh Akademisinin mukarada (mudarabe) senetleriyle ilgili kararı şu şekildedir: “Arzdan elde edilen sermaye, işletilmeye başlamadan önce nakit para olarak bulunuyorsa, mukarada (mudarabe) senetlerinin ikincil piyasalarda tedavülü, paranın parayla mübadelesi sayılır ve bu işlem için sarf hükümleri uygulanır. Mukarada (mudarabe) sermayesi alacaklardan müteşekkil ise, bu senetlerin alım satımı için alacakların tedavülü ile ilgili hükümler uygulanır.”⁵⁴ Ancak bu özellikle hisse senetleri ve yatırım fonları için nadi-ren karşılaşılan bir durumdur. Çünkü şirket varlıkları, sukûka konu varlık

⁵¹ Bk. Zeynüddin b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nüceym el-Misri, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 2/8; Ahmed b. Ganim b. Sâlim Nefrâvi, *el-Fevâkihu'd-devvânî ale risâle b. Ebî Zeyd El-kayravânî*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415), 2/109; Muhammed el-Hatîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti elfâzi'l-Minhâc*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 2/2; İbn Kudâme, *El-muğni*, 5/250.

⁵² *Mecma'u Fikhi'l-İslâmî Ed-devlî, Beşinci Dönem*, Kuveyt 1988, Karar No: 43 (5/5) ; *Mecmau'l-fikhi'l-İslâmî, Karârat*, 178

⁵³ Bk. İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 6/89 ; Şehâbeddin Ahmed Bin İdris el-Karâfi, *ez-Zehira*, Tahkiku Muhammed Haccî, (Beyrut: Dâru'l-Ğarb, 1994), 6/186; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/3.

⁵⁴ *Mecelletu Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî*, 4, 3/1809, Karar No: 30 (4/5)

veya faaliyet ister başladıktan sonra olsun ister kuruluş esnasında olsun az miktar da olsa manevi haklardan, menfaatlerden veya mallardan oluşmak durumundadır.

Sukûk açısından bu durumu iki surette düşünebiliriz:

a. Sukûk ihracının ilk aşamasında ve sukûkun tasfiye edilmesi sırasında şirket varlıklarının tümü nakit paralardan oluşabilir. Bu durumda söz konusu sukûkların tedavülü için sarf hükümlerinin gözetilmesi şart koşulur.

⁵⁵Bu şartlar:

–Sukûk, ihraç edildiği para birimi ile satılırsa teslimi aynı akit meclisinde gerçekleşmesi gerekirken ödenecek tutarın da aynı cins ve miktarda olması gerekir.

–Sukûk, ihracından farklı bir para birimi ile satışı yapılacaksa teslimi aynı akit meclisinde gerçekleşmesi gerekirken ödenecek tutarın ise aynı cins ve miktarda olmasına gerek yoktur.

b. Murabaha, selem, istisna' sukûk gibi alacağı temsil eden sukûk olması durumunda bu sukûkların ikincil piyasalarda tedavülü caiz değildir. Çünkü söz konusu sukûkların ikincil piyasalarda alınıp satılması, nakit para karşılığında borcun satışı olarak değerlendirilir. Böyle bir satış, fazlalık faizi ve vade faizi içerdiği için İslam hukukçularının ittifakı ile caiz görülmemiştir.⁵⁶ Hz. Peygamberin (a.s) vadelinin vadeli ile satışını yasaklayan hadisine⁵⁷ binaen ümmet bir akitte her iki bedelin vadeli olmasının caiz olmadığı hükmü üzerine icma etmiştir. İbn Münzir: “İlim ehli, alacağın alacak ile satışının caiz olmaması üzerine icma etmiştir” der.⁵⁸

2.3. Sukûk Varlıklarının Mal, Menfaat, Nakit Para ve Alacaklardan Karışık Olması

Bu durumda menfaatlerin ve malların veya alacakların ve nakit paraların çoğunlukta olması mümkündür. Bu sebeple İslam hukukçularının ve şer-i heyetlerin bu tür evrakların tedavülü ile ilgili farklı çözümleri vardır. Bunlardan en önemli iki çözümü ele alacak olursak;

⁵⁵ Bk. Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993), 2/14; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdilberr en-Nemerî, *el-Kâfî fî fıkhi ehli'l-Medîne*, tahkik Muhammed el-Morîtânî, (Riyad: y.y. 1980), 2/633; Nevevî, *el-Mecmû'*, 9/403; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Beyrut 1405, 13/4 ;

⁵⁶ *Mecelletu Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, 4, 3/1809, Karar No: 30 (4/5) .

⁵⁷ İbn Abdilberr, *el-Kâfî*, 2/737; Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf eş-Şirâzî, *el-Mühezzebe fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfi'i*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.), 2/28. Hadis için. Bk. Ebû Abdillâh b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî, *el-Muvaftâ'*, nşr. M. F. Abdülbâki, /Beyrut: y.y., 1985), 2/797.

⁵⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/127; Kâsânî, *Bedâ'i' u's-şanâ'i'*, 5/202; İbn Abdilberr, *el-Kâfî*, 2/737; Nevevî, *El-mecmû'*, 10/107; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/37 ; Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm İbn el-Münzir, *en-Nisâbüri, el-İcmâ'*, (Beyrut: y.y., ts.), 53

2.3.1. Birinci çözüm: çoğunluğun esas alınması

Hüküm çoğunluğa göredir. Eğer menfaatler ve muayyen mallar çoğunlukta ise menfaatlerin ve mevcut malların satışı ile ilgili hükümler, nakit para çoğunlukta ise sarf akdi ile ilgili hükümler, alacak çoğunlukta ise alacağın satışı ile ilgili hükümler geçerli olur. Çünkü bütün, çoğunluğun hükmünü alır.⁵⁹

Çokluğun belirlenmesi hususunda Hz. Peygamberin (a.s) “Su, iki kulle miktarına ulaştığı zaman pislik taşımaz.”⁶⁰ hadisi dikkate alınmıştır. Bu hadisi şerif, çokluğun ne olduğu ile ilgili bilgi vermektedir. Eğer su iki kulle miktarına ulaşırsa onu herhangi bir şey necis yapmaz. Bu çoğunluğa işarettir. Ancak suyun renginde, lezzetinde veya kokusunda bir değişiklik olursa bu suyun necis olduğuna hükmedilir. Çünkü suyun çoğunluğu değişime uğramış ve necis olmuştur. Karâfi şöyle der: “Aslolan çoğunluğa itibar edilmesi ve azınlık karşısında çoğunluğun öncelenmesidir.”⁶¹ İbnü'l-Arabî şöyle der: “Azlık ile çokluk arasındaki fark İslam dininde bilinen bir kaidedir.”⁶²

Aslında birçok fıkhi mesele çoğunluk kaidesi üzerine bina edilmiştir. Ancak fikhın kendisi zannı galipten oluşmaktadır. Aynı şekilde fıkıh, içti-hatta müçtehidin birçok ihtimal, görüş veya mana arasından zannı galibini ortaya koymasıdır. Müçtehiten bir meselenin hükmüyle ilgili zannı galibinden daha fazlası beklenmez. Kurtubî şöyle der: “Şer’i hükümlerin çoğu, kıyas ve haber-i vahid gibi zannı galib üzerine bina edilmiştir.”⁶³

Ancak bu prensip, iki durumu ortaya çıkarır:

a. Mutlak olarak çoğunluğun esas alınması durumu yani herhangi bir tür varlığın %50’den fazla olmasıdır. Bazı muasır ulema azınlığın yarıya ulaşmaması, çoğunluğun ise yarıdan daha fazla olması şeklinde yorumlamıştır. Konuyla ilgili Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi IV. Dönem Toplantısı’nda alınan karar şu şekildedir “*Mukarada (mudarabe) sermayesi nakit para, alacak, mal ve menfaatlerin karışımından müteşekkil ise, mal ve menfaatlerin sermayenin çoğunluğunu oluşturması durumunda mukarada*

⁵⁹ Kâsânî, *Bedâ’i’ u’s-şanâ’i*, 1/13.

⁶⁰ Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî el-Ezdî el-Hacri el-Misri, *Şerhu Meâni’l-Âsâr*, thk. Muhammed Zühri en-Neccâr – Muhammed Seyyid Câd el-Hak, (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1994), 1/16; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes’ûd b. Muhammed el-Begavî, el-Ferrâ, *Şerhu’s-sünne*, thk. Şuayb el-Arnaût, (Beyrut: y.y., 1983), 2/59

⁶¹ Ebû’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdurrahmân el-Karâfi, el-Misri, *Envârü’l-burûk fi envâ’i’l-furûk*, (Beyrut: y.y., ts), 4/104

⁶² Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed İbnü’l-Arabî el-Meâfirî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata, (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiye), 2003, 4/261-262

⁶³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Ahmet al-Bardûni, (Kahire: Dâru’l-Kütübî’l-Misriyye, 1964), 16/332.

(mudarabe) sertifikaları, tarafların anlaşacakları fiyat üzerinden tedavül edilebilir. Bu durum, menfaat ve malların çoğunlukta olması durumunda geçerlidir.”⁶⁴ Ancak bu kararda çoğunluğun belirlenmesine yönelik herhangi bir oran verilmemiş mutlak çoğunluk esas alınmıştır.

b. Çoğunluğun örfen belirlenmesi durumu, yani örfün çoğunluk olarak kabul ettiği orandır. Örneğin üçte birlik oranın çoğunluk olarak benimsenmesi. Maliki fukaha üçte bir oranının azınlık olduğunu, bunun üzerine geçerse çoğunluk olacağını kabul etmektedir. İbn Rüşd: “Üçte birlik oranın azınlık ile çoğunluk arasındaki sınır olduğu kitap ve sünnet ile delillendirilmiştir”⁶⁵ der. Mezhep içerisinde ğabn meselesinde üçte birden daha fazla olması durumunda fahiş ve fazla olarak değerlendirilmesi gibi birçok meselede bu asıl üzerine hükmedilmiştir.⁶⁶ Bunun üzerine Hanbeli mezhebi imamlarından İbn Kudâme ve İbn Müflih bu görüşü kabul ederek şu ifadeleri kullanır: “Üçte birlik kısmın çoğunluk, bu orana ulaşmaması ise azınlığın belirlenmesi için sınırdır.”⁶⁷ Hanefilere göre çoğunluk, dini bir ölçü bulunmuyorsa insanların oluşturduğu örfle göre belirlenir.⁶⁸ Şâfiî mezhebine göre ise çoğunluk örfle göre belirlenir.⁶⁹

Ancak bu durumda üçte birlik oranın sınırlarının çizilmesinde farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu görüşlerin ilki; üçte bir oranına ulaşan nakit para ve alacakların çoğunluk olarak değerlendirilmesidir. İkincisi ise; üçte bir oranına ulaşan mal, menfaat ve hakların çoğunluk olarak kabul edilmesidir. Devam eden kısımlarda görüleceği üzere tebe’iyyet ilkesi çerçevesinde İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu (AAOIFI), ikinci görüşü kabul etmiştir.⁷⁰

Ancak bu ikinci durumdan uzak durmak gerekir. Çünkü bu durumun tutarlı bir standardı yoktur. Yüzde ellinin üzerinde olması gerektiği belirtilen standarda gelince bu çoğunluk kaidesi, tutarlı bir standarttır. İslam hukukunda çoğunluk kaidesinin tercih edilmesiyle birçok uygulama bu görüş

⁶⁴ *Mecelletu Mecma’i’l-Fıkhi’l-İslâmî*, 4, 3/1809, Karar No: 30 (4/5); ancak Akademi’nin 20. Dönem toplantısında ileride açıklanacağı gibi tebe’iyyet kaidesine uyulması gerektiren karar alınmıştır.

⁶⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebi’l-Kâsım Mevvâk el-Abderî el-Gırnâtî, *et-Tâc ve’l-iklîl ‘alâ Muhtaşarı Halil*, Darü’l-Kütübi’l-İlmiye, Beyrut 1994, 1/469.

⁶⁶ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdilberr en-Nemerî, *el-İstizkârü’l-câmi’ li-mezâhibi fukahâi’l-emsâr*, Tahricu Abdulmu’tî Emin Ka’fâcî, (Kahire: Dâru’l-vâ’y, 1993), 6/323

⁶⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 4/81; Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh er-Râmîni ed-Dumaşki İbn Müflih, *el-Mübdî’ fî şerhi’l-Muğni*, (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiye, 1997), 4/166

⁶⁸ İbnu Nüceym, *el-Bahru’r-râik*, 6/193.

⁶⁹ Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Ravzatü’l-İlâlibîn ve ‘umdetü’l-müttakîn*, (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî, 1984), 1/54.

⁷⁰ AAOIFI, *el-Meâyîru’ş-Şer’iyye*, s. 299.

üzerine bina edilmiştir. Fakat bu kaide, aşağıda belirtileceği gibi problemi tam ve köklü bir şekilde çözmemektedir. Onlar şirketin tüzel kişiliğini, şirketin sahip olduğu belli bir değeri olan hak ve malları dikkate almamıştır.

Şirketin tüzel kişiliğini dikkate almadıkları için kıymetli evraklara sahip olan kişilerin, şirket varlıklarını doğrudan temlik ettiklerini kabul eder. Hisse senetlerinin fıkhi yapısı bölümünde açıkladığımız gibi yatırımcının şirket varlıklarını mülk edinmesi, bu varlıklara sahip olan tüzel kişiden bir kısım mala bağlı mülkiyet demektir.

2.3.2. İkinci Çözüm: Tebe'iyet İlkesinin Esas Alınması

Bir akitte asıl maksat talep edilen şeyin bizzat kendisidir. Tebe'iyetten maksat, hamile bir hayvanın satışında hayvanın karnındaki buzağı gibi bir şeyin satın alınan mala tabi olmasıdır.⁷¹

Bu yaklaşıma sahip olanlar, hükmün, şirket varlıklarına ve şirketin maksadına bağlı olduğunu savunmuştur. Eğer şirket faaliyetleri ve şirketin maksadı hak, menfaat ve mallar üzerinde ise bu şirketlerin kıymetli evraklarının tedavülü, alacak ve para çoğunlukta olsa bile sarf veya alacağın satışı hükümlerine tabi olmaksızın caizdir. Şayet şirket faaliyetleri, nakit para üzerine ise (altın, gümüş ve döviz gibi) bu durumda söz konusu evrakların tedavülü, sarf akdi hükümlerine tabi olur. Ancak şirketin amacı ve faaliyetleri, alacaklar üzerine kurulu ise bu durumda şirketin kıymetli evraklarının tedavülü, alacağın satışı hükümlerine tabi olur.⁷²

Konuyla ilgili Uluslararası İslam Fıkıh Akademisinin XX. Dönem Toplantısı'nda aldığı karar şu şekildedir: *“Eğer kıymetli evrakların dayanak varlıkları, hak, menfaat, mal ve alacaklardan karışık bir şekilde oluşturulmuş ise; alacak ve nakit paralar, diğer varlıklara tabi olur. Bu durumda kıymetli evraklar, tabi olan malların da mülkiyetini kapsar. Bu sebeple kıymetli ev-*

⁷¹ Bk. Kāsānī, *Bedāi'*, 5/139; Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubi el-Endelüsi İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-taḥṣīl ve's-şerḥ ve't-tevcih ve't-ta'lil fi mesâ'ili'l-Müstahrece*, thk. Muhammed Haccı vd., (Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslami, 1988), 7/485; Nevevî, *el-Mecmû'*, 11/115 ; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/73.

⁷² Bk. Zeynüddin b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısri İbn Nüceym, *el-Eşbah ve'n-nezâir ala mezheb-i Ebi Hanife*, (Beyrut: Darü'l Kütübî'l-İlmiye, 1999), 102; Ebü İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Gırnâtî eş-Şâtibî, *el-Muvâfaqât*, thk. Ebü Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlü Selmân, (Suudi Arabistan:y.y. 1997), 3/600; Ebü'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebi Bekr b. Muhammed el-Hudayri es-Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fi kavâ'id ve fîrû'i fıkhi's-Şâfi'iyye*, (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiye, 1990), 117-118; Ebü'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî, *Takrîrül-kavâ'id ve tahrîrül-fevâ'id*, thk. Ebü Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlü Selmân, (Suudi Arabistan: Dâru İbn Affan, 1419), 2/485; *Mecelle, Madde 48*

*rakların tedavülü, alacak ve nakit paraların diğer varlıklara oranı dikkate alınmaksızın caizdir.*⁷³

İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu (AAOIFI) kıymetli evraklarla ilgili 21 no'lu standardında, bu tür kıymetli evrakların tedavülünün caiz olması için hakların, muayyen malların ve menfaatlerin alacak, nakit, hak, menfaat ve muayyen malları kapsayan şirket varlıklarının toplam piyasa değerine kıyasla %30'dan daha az olmamasını şart koşturmuştur.⁷⁴

2.3.3. Tercih edilen çözüm

İhtilafın odak noktası şudur: Borçlanma senetlerinin dayanak varlıkları alacak, nakit para, hak, menfaat ve malların karışımından müteşekkil ise yatırım sukûku, yatırım şirketleri ve hisse senetleri tedavülünün hükmü ile ilgili bütün görüşler toplandığında karşımıza ihtilaf ve ittifak durumu olmak üzere iki durum çıkmaktadır. Bu iki durum İslami Sukûk Sempozyumu'nda ortaya konmuştur.⁷⁵

2.3.3.1. İttifak durumu

Menkul kıymetlerin dayanak varlıkları alacak, nakit para, hak, menfaat ve muayyen malların karışımından müteşekkil, çoğunluğu mal ve menfaatten veya haklardan karışık şekilde ise; tarafların anlaştıkları fiyat üzerinden bu tür evrakların tedavülü ittifakla caiz görülmüştür. Bu durum, İslam hukukunda birçok meselede amel edilen çoğunluk kaidesi çerçevesinde değerlendirilir. Çünkü bütün, çoğunluğun hükmünü alır. Namaz kılarken şüpheye düşülmesi durumunda zannı galip ile hareket edilmesi, suya necasetin karışması gibi meseleler buna örnek olarak verilebilir.⁷⁶ İmam İbn Rüşd şöyle der: “*Dinde aslolan zannı galibin yakîn gibi olmasıdır.*”⁷⁷

2.3.3.2. İhtilaf durumu

Menkul kıymetlerin dayanak varlıklarının çoğunluğu alacak ve paralar-
dan oluşuyorsa bu durumda iki yaklaşım bulunmaktadır:

⁷³ *Mecme'u Fıkhi'l-İslâmî*, Karar No: 188 (3/20)

⁷⁴ AAOIFI, *el-Meâyîru's-Şer'iyye*, 299.

⁷⁵ *Nedvetu's-sukûki'l-İslâmiyye*, 24-25 Mayıs 2010, Abdulaziz Üniversitesi, Cidde.

⁷⁶ Bkn: Serahsî, *el-Mebsût*, 3/12; Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-İkâvî'l-kebir fi Fıkhi Mezhebi'l-İmam Eş-Şafîi*, thk. Ali Muhammed Muavvaz - Âdil Ahmed Abdülmecûd, (Beyrut: Darü'l Kutubi'lİlmiyye, 1999), 11/184; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbn Müflih el-Makdisî, *Kitâbü'l-Fürû'*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turki, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2004), 5/353

⁷⁷ İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-tahşîl*, 1/288

2.3.3.2.1. Birinci yaklaşım

Dayanak varlıkların çoğunluğu, alacaklar ve paradan oluşuyorsa; şirket veya portföy şirketinin veyahut yatırım fonunun ana faaliyet konusu, mal, menfaat ve hak üzerine ticaret ise kıymetli evrakların tedavülü, alacağın satışı ve sarf hükümleri gözetilmeksizin tebe'yyet ilkesine dayandırılarak caiz görülmüştür. Sonraki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde açıklanacaktır.

2.3.3.2.2. İkinci yaklaşım

Dayanak varlıkların çoğunluğu, alacak ve paradan oluşuyorsa; yatırım fonlarının, hisse senetlerinin ve sukûkların alınıp satılması caiz değildir. Çünkü bu işlem, paranın para karşılığı satışında taşınması gereken şartları havi değildir. Uluslararası İslam Fıkıh Akademisinin (4/3/30)⁷⁸ no'lu kararı da bu yöndedir. Ayrıca bu işlem “borcun üçüncü bir şahsa satışı” olarak değerlendirilir. Uluslararası İslam Fıkıh Akademisinin (11/4/101) no'lu bu görüşü destekleyen kararı şu şekildedir: “*Vadeye bağlanmış borcun kendi cinsiyle veya farklı bir cins ile peşin olarak üçüncü bir şahsa satışı faize yol açtığı için caiz değildir. Aynı şekilde bu satışta kendi cinsinden veya farklı bir döviz cinsinden olan paranın vadeli olması da caiz değildir. Çünkü bu, şer'i olarak yasaklanan, vadeli alacağın vadeli alacakla mübadelesidir (بيع الكالئ بالكالئ). Burada borcun, vadeli satıştan veya karzdan kaynaklanması arasında fark yoktur.*”⁷⁹

Bu durumda tebe'yyet kaidesi ile yani orana bakılmaksızın bu tür varlıkların faaliyetlere tebe'an satışının yapılması görüşü ile amel etmek tercih edilmelidir. Çünkü “tabi olan şeye ayrıca hüküm verilemez”⁸⁰ kaidesi gereğince tabi olan şey asıl değildir. Buradan maksat asla tabi olan şey üzerine ayrı bir hüküm verilememesidir. Hayvanın karnındaki buzağının hayvandan bağımsız satışının caiz olmaması, kabzdan önce mebiiden doğan fazlalıkların mebiye tabi olması buna örnek olarak verilebilir. Satış esnasında bu fazlalıklar için ayrıca bir bedel belirlenmez. Konuyla ilgili başka bir kaide ise şu şekildedir: “Bizzat tecviz olunmayan şey tabi olması durumunda tecviz olunabilir.” Örneğin olgunlaşmamış ekinin satışına onu hemen biçme şartıyla cevaz verilir. Ancak ekin tarlayla beraber satılırsa tabi olduğu için biçme şartı olmaksızın caiz olur.⁸¹ Çünkü burada hisse senedi, yatırım

⁷⁸ *Mecelletu'l-Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî*, Sayı: 4, 3/1809.

⁷⁹ *Mecelletu'l-Mecma'*, Sayı: 11, 1/53 ; Hadis daha önce tahrir edildi.

⁸⁰ *Mecelle*, Madde, 48.

⁸¹ Bk. İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 103; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 120-121.

fonu veya sukûk almak isteyen müşterinin maksadı şirket varlıklarında yer alan alacak ya da paralardan elde etmek değil şirket faaliyetlerine veya yatırım portföyüne ortak olmaktır. Bu sebeple şirket ya da portföy şirketi halka arzdan elde ettiği gelirleri ne zaman faaliyete dönüştürmeye başlarsa küçük bir bölümü olsa bile faaliyete dönüşmeye başladığı için alacak ve paralar bu faaliyetlere tabi olmuş sayılır. Daha önce işaret ettiğimiz Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi'nin XX. toplantısında almış olduğu kararı da bu görüşü desteklemektedir.⁸²

3. TEBE'İYYET KAİDESİNİN DELİLLERİ

a. İbn Ömer'in Hz. Peygamberden (s.a.v) rivayet ettiği hadisi şerif şu şekildedir: *"Her kim mala sahip köleyi satarsa, kölenin malı onu satan kişiye ait olur. Ancak müşterinin, malı ile beraber köleyi satın alacağına dair şart koşması durumu hariçtir."* (من باع عبداً له مال فماله للذي باعه إلا أن يشترطه المبتاع)⁸³ Bu hadis-i şerif, tebe'ıyyet kaidesinin dayanağıdır. Delaleti ise bir mal, nakdi parayı da bünyesinde barındırıyorsa ve nakit para karşılığı satılıyorsa hüküm aynı mal için ortaya konan hükümlere tabi olur, malın kendisinde barındırdığı nakit paranın önemi yoktur. Böyle bir satış işlemi malın bünyesinde barındırdığı nakit para çoğunluğu teşkil etse bile sarf akdi hükümlerine tabi olmaz.⁸⁴ Konuyla ilgili İbn Kudâme (r.a) şu ifadeleri kullanmıştır: *"Bu hadisi şerifin manası şudur; buradaki maksat, kölenin sahip olduğu nakit parayı satın almak değil, aksine nakit paranın kölede kalmasını sağlamaktır. Ne zaman ki bu şekilde bir durum ortaya çıkar ise kölenin elinde bulundurduğu paranın, miktarının belli olup olmaması, satış bedeli ile aynı cins olup olmaması, fiziki veya alacak olması, satış bedelinden az olup olmasına bakılmaksızın köle ile beraber satılması şartının koşulması caiz olur."*⁸⁵ Hafız İbn Hacer (r.a) konuyu şu şekilde açıklamaktadır: *"Gerçekte akit köle üzerine gerçekleşir. Kölenin yanındaki para, köleye tabidir satış akdiyle bir ilgisi yoktur."*⁸⁶ İmam Cessas ise şöyle der: *"Sanki o belli bir bedel karşılığında köle veya dirhem veya dinar satıyor gibidir."*⁸⁷

⁸² Mecme'u fıkhi'l-İslâmî, Dönem: 20, Karar No: 188 (3/20)

⁸³ Buhârî, el-Musâkât, 8; Müslim, el-Buyu', 1543.

⁸⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Cessâs, er-Râzî, Şerhu Muhtaşari't-Tahâvî fi'l-Fıkhi'l-Hanefî, thk. İsmetullah İnayetullah Muhammed, (Beyrut: Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, 2010), 3/74; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Ali el-Harâşî, Şerhu Muhtaşaru Halîl, (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, t.y.), 5/182; Mâverdi, el-Hâvî'l-kebir, 5/268; İbn Kudâme, El-muğni, 4/125.

⁸⁵ İbn Kudâme, el-muğni, 4/125.

⁸⁶ Ahmed b. Ali İbn Hacer, el-Askalâni, Fethu'l-bârî şerhu Sahihî'l-Buhârî, thk. Muhibbuddîn el-Hatib, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, t.y.), 5/51.

⁸⁷ Cessâs, Şerhu Muhtaşar, 3/74

Konuyla ilgili İmam Malik'in (r.a) görüşü şu şekildedir: “Medinelilerin icmaı şu şekildedir: Müşteri, akitte kölenin alacağını, nakit parasını, bilinen ya da bilinmeyen ticari malını ve kölenin elindeki malının bedelden daha fazla olmasını şart koşarsa kölenin malına sahip olur.”⁸⁸ Bu, İmam Şafii'nin eski görüşü ve İmam Ahmed b. Hanbel'in görüşüdür.⁸⁹

İmam Malik'in (r.a) ifadeleri kölenin sahip olduğu malların kölenin bedelinden daha az olmasının şart koşulmadığını gösterir. Bu delalet bir mala tabi olan şeyin kendi değerinden az veya çok olmasının dikkate alınmamasına yöneliktir.

İbnu'l-Kasım da konuyu şu şekilde açıklamıştır: “İmam Malik, mala sahip olan kölenin elindeki malı, dirhem veya dinar veyahut ticari mal olsa bile vadeli olarak dirhem karşılığı satın alınmasına cevaz vermiştir.”⁹⁰ Bu, kölenin elinde bulundurduğu mallar gümüş, altın, dinar veya dirhem olsa hatta köleye karşılık ödenen bedelle aynı cinsten olsa sarf akdi hükümlerine tabi olmadığını göstermektedir.⁹¹

İmam Nevevi: “Altın karşılığı ev satılsa ve daha sonra o evde altın madeni bulunsa en doğru olanı bu akdin sahih olmasıdır. Çünkü altın madeni eve tabidir.”

Dolayısıyla şirket varlıkları veya fonlar asıl faaliyete tabidir. Bu durumda köleye teb'an satılan mallar gibi varlıklarda nakit para veya alacak olması dikkate alınmaz.

b. Sahnûn (r.a) eserinde şu ifadeleri kullanır: “Rabia'nın (r.a) bu konu ile ilgili cevaz verdiği görüşü şu şekildedir: “Eğer gümüş, kullanılması caiz olan mallara tabi ise bu malların alım satımı caizdir.”⁹²

Ancak malikiler üç şarta bağlı olarak bu meseleye cevaz vermişlerdir. Konuyla ilgili Münteka adlı eserde şu cümlelere rastlanmaktadır: “Bir kimse bir kısmı altın veya gümüş olan mushaf, kılıç veya yüzüğü, içinde bulundurduğu aynı cinsle satın almak istese üç şarta bağlı kalarak bu işlemi yapması caiz olur: **Birincisi;** süslenen şey mushaf gibi, kılıç gibi elde edilmesi ve kullanılması mübah mallardan olmalıdır. **İkincisi;** altın veya gümüş, süslenmiş olan malın kıymetine tabi olur. Eğer malın içindeki altın veya gümüş miktarı, malın toplam değerinin üçte birlik kısmına veya daha aşağısına tekabül edi-

⁸⁸ İmâm Mâlik, *el-Buyu'*, 1272.

⁸⁹ Mâverdi, *el-zâvi'l-kebir*, 5/268; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 4/125.

⁹⁰ İbn Abdilberr, *el-İstizkâr*, 19/34.

⁹¹ Nevevî, *Ravzatü'l-tâlibin*, 3/388.

⁹² Ebû Saïd Abdüsselâm b. Saïd b. Habîb et-Tenûhi Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-ilmiyye, 1994), 3/24.

yorsa mala tabi olur ancak bu miktarı geçerse bu durumda mala tabi olmaz. **Üçüncüsü;** süslenmiş olan maldaki altın veya gümüş ayrıştırıldığında mala zarar verme durumunun ortaya çıkacak olmamasıdır. Bu durumda, altın veya gümüşün ayrıştırılması mala zarar verecek ve daha sonra malı kusurlu yapacaktır.”⁹³

Hanefi fukaha, altın veya gümüşle süslenmiş malın satışında, mala zarar vermeden ayrıştırılması mümkün değilse bedelin, gümüş veya altın bedelinden daha fazla olması şartını koşar. İmam Şafiî kavli cedidinde faize yol açtığı düşüncesiyle uygun görmez⁹⁴ ve bunu Fudale b. Ubeyd el-Ensari hadisi ile delillendirir.⁹⁵ Fudale’nin altına kaşılık içinde altın ve boncuk bulunan kolyeyi satın alması ile ilgili Hz. Peygamber (a.s) altının ayrıştırılmasını emretmiş “altına karşılık altın tartılarak” buyurmuştur.⁹⁶

Süslenmiş malın ayrıştırılmasının mümkün olmaması gibi para, alacak ve varlıklardan müteşekkil kıymetli evrakların temsil ettiği varlığa göre bölünmesi mümkün değildir. Bundan dolayı her bir pay bütün varlıkların hükmünü alır. Çünkü hisselerin dayanak varlıklara göre bölünmesi imkansızdır.

c. Çalışmanın önceki bölümlerinde hisse senetlerinin ve yatırım portföylerinin yasal ve şer’î yapısını ve yatırım portföyleri veya şirketlerinin tüzel kişiliğinde şayi hisseleri temsil ettiğini açıklamıştık. Bu tüzel kişilik, yatırımcı ve ortaklardan bağımsız müstakil mali zimmete sahiptir. Dolayısıyla bu tür şirketler tam ehliyet sahibidir. Yani şirket varlıklarına veya yatırım portföyüne yatırım yapan yatırımcı veya ortak dolaylı olarak tüzel kişiliğe ortak olur. İnan ve mudârabe ortaklıkları buna uymaz. Çünkü bu ortaklık türlerinin oluşumu ve mahiyeti sahibi olan şahıslara bağlıdır. Bundan dolayı konuyla ilgili ticaret kanunu varlıklara malik olan şirket ile hisselerle malik olan hissedarları birbirinden ayırır. Aynı şekilde hisse senetlerinin mülkiyetini de şirket varlıklarının mülkiyetinden ayırmıştır. Bu yüzden şirketin tasfiye edilmesi durumunda hiçbir ortak şirket varlıklarından bir pay ya da hissesi miktarınca -mallar misli olsa bile- herhangi bir şey talep edemez. Mudârabe ve inan ortaklık türleri bu şekilde değildir. Çünkü bu iki ortaklıkta varlıklar gerçek bir tasfiyeye konu olmuştur. Şayet ortak tasfiye esnasında hissesini mal olarak talep ederse bu talebe diğer ortağın

⁹³ Bâcî, *el-Müntekâ*, 4/268-269.

⁹⁴ Nevevî, *el-Mecmû’*, 10/311.

⁹⁵ Burhânüddin Mahmûd b. Ahmed b. Abdilaziz el-Buhârî el-Merginânî, *el-Muhtâ’ül-Burhânî fi’l-fıkhi’n-Nu’ mâni*, thk. Abdülkerim Sami el-Cündî, (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2004), 7/200.

⁹⁶ Müslim, *el-Musâkât*, 40.

olumlu cevap vermesi gerekir. İmam İbn Kudâme (r.a) eserinde konuyla ilgili şu cümlelere yer vermiştir: *“Eğer ortaklardan biri paylaşımı talep eder diğer tarafta malların satışını talep ederse bu durumda satış talep eden tarafın değil paylaşım talep eden tarafın teklifi kabul edilir.”*⁹⁷

Kıymetli evrak satın almak isteyen kişi şirkette var olan borcu ya da parayı devralmayı amaçlamaz. Bu yüzden şirketteki hissesinin tasfiye edilmesini istemez. Kendisi istese bile buna müsaade edilmez. Muhtemelen müşteri şirketin varlıklarından da haberdar değildir. Yatırımcılar, genel olarak kıymetli evrak satın alacağı zaman şirketin alacak veya nakit parasını –varlıkların çoğunu oluştursa bile- dikkate almadan şirketin gerçekleştirdiği faaliyetlerinden ve ürünlerinden elde edeceği kara odaklanır. Dolayısıyla onların asıl amacı ya finansal piyasalarda kıymetli evrak alım satımı yaparak kar elde etmek ya da temettü dağıtım vadesine kadar şirket faaliyetlerine ortak olarak temettü geliri elde etmektir.

Kıymetli evrakların satışı, ticari malların satışı hükmünü alır. Şirket varlıklarının çoğunluğunu borç veya nakit para oluştursa bile vade faizi veya fazlalık faizi cereyan etmez. Dolayısıyla kıymetli evrakların, piyasa değeri üzerinden nakit para karşılığında veya vadeli olarak alım satımı caizdir.

SONUÇ

Çalışmada nakit paraların ve alacakların kıymetli evrakların tedavülüne etkisi problemi ele alınmış ve çözüm olarak iki sonuca ulaşılmıştır:

1) Çoğunluk kaidesi

Çoğunluk kaidesi, fıkhıta tercih edilen bir kaide olmakla beraber istisna, murabaha gibi vadeli akitlerle amel eden İslami Finans Kuruluşlarında ortaya çıkan bu problemi tam olarak çözmez. Çünkü çoğu kurumun varlıkları gerçekleştirilen vadeli akitler sonucu alacak ve nakit paralardan oluşmaktadır.

2) Tebe’iyyet kaidesi

Tebe’iyyet kaidesi, İslam hukukunda kabul edilen muteber bir kaide-dir. Bu kaide üzerine birçok kaide türetilmiş ve farklı fıkıh bablarında fer’î meseleler üzerine yaygın olarak kullanılmıştır. Netice olarak, eğer temel maksat manevi haklar, menfaat ve mallardan oluşan varlıkları satın almak ise bu varlıkların hisseleri, sukûkları ve yatırım fonları alınıp satılabilir.

⁹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/15.

Buna göre eğer asıl amaç manevi haklar, menfaatler ve mallardan oluşan varlıklara sahip olmak ise bu tür hisse senetlerinin, sukûkların veya yatırım fonlarının tedavülü mümkündür. Birçok şer'î kurulda ve sempozyumda tebe'ıyyet kaidesi ele alınarak değerlendirilmiştir. Uluslararası İslami Fıkıh Kurulu da XX. dönem toplantısında konuyu daha önce çoğunluk kaidesine dayandırdığı kararından vazgeçmiştir. Çünkü bu mesele için doğru olan çözüm tebe'ıyyet kaidesidir. Dolayısıyla asıl maksat şirkette mevcut olan haklar, mallar ve menfaatleri satın almak ise alacakların veya nakit paraların az veya çok olup olmadığına bakılmaksızın tedavülü caizdir.

Tebe'ıyyet kaidesine binaen şirketin ana faaliyet alanı ve konusu dikkate alınır. Şirket faaliyeti veya yatırım fonları icare, istisna' ve murabaha gibi şer'î ticaret yöntemleriyle malların, menfaatlerin ya da hakların alım satımı yapılırsa nakit para veya alacakların nisbeti ne olursa olsun kıymetli evrakların tedavülüne etki etmez. Çünkü o anki şirket bünyesinde bulunan alacak ve nakit paralar, şirketin ana faaliyet konusuna yani hakların, menfaatlerin veya malların ticaretine tabi olur. Alacak veya nakit para, ne bu evrakları satın alan yatırımcıların ne de yatırım fonu veya şirketin faaliyeti açısından bir amaçtır. Onların asıl amacı, şirketin bilfiil gerçekleştirdiği faaliyetlerinden ve ürünlerinden elde edilecek kardır.

Bu bilgiler çerçevesinde aşağıdaki şartların yerine getirilmesiyle içerisinde nakit para veya alacak bulunan yatırım fonlarının, sukûkların veya hisse senetlerinin tedavülü caizdir:

1. Şirket faaliyeti veya yatırım fonları hak, menfaat, mal üzerine yapılan sözleşmeler kapsamında ziraat, üretim, yatırım veya ticari faaliyet ile sınırlandırılmalıdır. Yani şirketin faaliyeti dövizcilik veya alacağın satışı olmamalıdır.
2. Şirket varlıkları, fonlar yahut sukûklar, alacak veya nakit para ile sınırlı tutulmamalıdır. Oranına bakılmaksızın menfaat ve mallardan oluşan maddi veya manevi varlıklarla karışık olmalıdır.
3. Yatırımcının amacı, üretim veya ticarete ortaklık olmalıdır. Faaliyete tabi olan alacak veya nakit para olmamalıdır. Şirketin alacağının veya nakit parasının bulunması şirket faaliyetlerinin devamlılığı için gereklidir.
4. Şirketin üretim veya ticari faaliyetine başlamadan önceki kıymetli evrak alım satım işlemleri peşin olarak yapılmalıdır.
5. Tedavül, şirketin kanûnî olarak tasfiye ilanı durumunda durdurulur.

6. Tebe'yyet kaidesi kapsamında kıymetli evrakların tedavülünün cevazı, alacağın sukûklaştırılması veya tedavülü için bir hile olarak kullanılamaz. Örneğin alacakların sukûklaştırılması maksadıyla alacak havuzunun içine bir mal koyarak kıymetli evrak ihraç eden şirket veya fon kurulması.
7. Fonların dayanak varlıklarının ihraç edilen sukûka tedavül kabiliyeti kazandırmak maksadıyla alacak veya nakit paranın yahut her ikisinin bu alacak veya nakitle bağlantısı bulunmayan bir kısım mallardan karışık şekilde oluşturulması caiz değildir. Çünkü bu durumda alacağın sukûklaştırılması için murabaha alacakları, leasing varlıkları ile karıştırılarak bir fonun dayanak varlığını oluşturmaktadır.

Buna göre;

- Yeni oluşturulan fonların ve şirketlerin hisseleri, arz gelirlerinin faaliyete başlaması, nakit paraların mal, menfaat ve diğer varlıklara karışmasıyla alınıp satılabilir; menfaat ve mallar: ticari ruhsatın alınması, teknik ve mali çalışmaların hazırlanması, bazı personellerle yapılan anlaşma ve ofislerin kiralanması gibi. Bu varlıklardan bir kısmı veya tümü bulunursa alacağın ve nakit paranın oranına bakılmaksızın kıymetli evrağın alım satımı caizdir. Çünkü nakit paralar mal ve menfaatlerle karışık durumdadır.
- Tebe'yyet kaidesi kapsamınca İslami bankaların varlıklarının çoğu nakit para veya alacaklardan oluşsa bile menkul kıymetlerinin tedavülü, sarf veya alacağın satışı hükümlerine tabi olmaz. Çünkü İslami bankaların ana faaliyeti, döviz veya alacağın alım satımı değil murabaha, icara, mülkiyetin devriyle sonuçlanan kiralama gibi yöntemlerle mal alım satımıdır.
- Sermaye sahibi, katılma hesaplarındaki ve varlıklarındaki hissesini bankaya (mudarib) veya üçüncü bir şahsa (havuzdaki diğer ortaklar) satabilir. Şu bilinmektedir ki; bu hesaplardaki varlıkların çoğu – ki finansman portföyü – icare, istisna, murabaha gibi vadeli satışlardır. Yani banka varlığının çoğu alacaktır. Dolayısıyla tebe'yyet kaidesine göre amel edilmektedir.

KAYNAKÇA

- AAOİFi, Hey'etü'l-Muhâsebe ve'l-Muraca'a Li'l-Müessesetü'l-Mâliyye'l-İslâmiyye (AAOIFI). *el-Meâyîruş-Şer'iyye*. Bahreyn, 2017.
- Bayındır, Servet. *İslami Finans (Para ve Sermaye Piyasaları)*. İstanbul: 2015.

- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' *Şerhu's-sünne*. thk. Şuayb el-Arnaût, Beyrut: 1983.
- Boynukalın, Mehmet. "Senet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/519. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Cebeci, İsmail. "Sukuk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/529-533. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.
- Cercis Cercis, en-Neşifu intivân. *Mu'cemu'l-mustalahâtî'l-fıkhiyye ve'l-kânûniyye*. eş-Şeriketü'l-Âlemiyye li'l-Kitâb. Beyrut: 1996.
- Cerîd, Halid bin Abdulaziz bin İbrahim, "eş-Şahsiyyetu'l-i'tibâriyye". *mecelletu'l-adl*. 29, (61-100), Muharrem 1427.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Şerhu Muhtaşari't-Taḥâvî fi'l-Fıkhi'l-Hanefî*. thk. İsmetullah İnayetullah Muhammed. Beyrut: Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, 2010,
- Ceylan, Ali Korkmaz, Turhan. *Sermaye Piyasası ve Menkul Değerler Analizi*. Bursa: 2000.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammad b. Ali. *et-Ta'rîfât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983.
- Ebü Gudde, Abdu's-settâr. "el-İstismâr fi'l-eshum ve'l-vehadâtî'l-istismâriyye". *Mecma'u'l-Fıkhi'l-İslâmî Dokuzuncu Dönem Araştırmaları*. 189/190.
- el-Feyyûmî, Ahmed Bin Muhammed Bin Ali el-Mukarri. *el-Misbâhu'l-munîr fi garibiş-şerhi'l-kebîr*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, t.y.
- el-Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, t.y.
- el-Hayyât, Abdulaziz. *eş-Şeriketu fiş-şer'iyyetu'l-islâmiyye ve'l-kânûni'l-vad'i*. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1994.
- el-Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Mısri. *Envârü'l-burûk fi envâ' i'l-furûk*. Beyrut: t.y.
- el-Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Mısri. *ez-Zehîra*. Tahkîku Muhammed Haccî. Beyrut: Dâru'l-Ğarb, 1994.
- el-Kurtubî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-aḥkâmî'l-Ḳur'ân*. thk. Ahmet al-Bardüni. Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964.
- el-Mâverdi, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvî'l-kebîr fi fıkhi mezhebi'l-İmam eş-Şafii*. thk. Ali Muhammed Muavvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Daru'l Kütübî'l-İlmiyye, 1999,
- el-Münâvî, Muhammed Abdurraûf. *et-Te'ârîf*. tahkîku Muhammed Rıdvan ed-Deye. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, t.y.

- en-Nefrâvî, Ahmed b. Ğanîm b. Sâlim. *el-Fevâkihü'd-devvânî ale risâle b. Ebî Zeyd El-Kayravânî*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415.
- en-Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Ravzatü't-tâlibin ve 'umdetü'l-müttaķîn*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1984.
- Eroĝlu, Ender Canan. *Ticaret Kanunu ve Tasarı Açısından Anonim Şirketlerde Hisse Senetlerinin Devri*. Ankara: Başkent Üniversitesi SBE., Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- et-Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî. *Şerhu meâni'l-âsâr*. thk. Muhammed Zührî en-Neccâr – Muhammed Seyyid Câd el-Hak. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1994.
- et-Tuwaijri, Muhammed bin İbrahim bin Abdullah. *İslami Hukuk Ansiklopedisi*. Riyad: Uluslararası Fikirler Evi, 2009.
- Farfour, Muhammed b. Abdul Latif. *Finansal Piyasalar ve İçtihat Kararları. Mecelletu mecma'i'l-fikhi'l-islâmî*. 6, Cidde.
- Fatih Bilgili, Ertan Demirkapı. *Ticaret Hukuk Bilgisi*. Bursa: Dora Yayınları, 2013.
- Fetâvâ Nedveti'l-beraketi's-seniye li'l-iktisâdî'l-islâmî. (06-07/11/1984).
- Güneyli, Yamaç. "Yatırım Fonları". http://www.turkhukuksitesi.com/makale_966.htm, 19/04/2009.
- Ğattâs, Nebih. *Mu'cemu Mustalahâtî'l-itisadi ve'l-mâli ve İdâratî'l-e'mâl*. Beyrut: Mektebetu Lübnan.
- Hacak, Hasan. "Mal". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/461-465. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Hacak, Hasan. "Menfaat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/131-134. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Hafif, Ali. *el-Milkiyyetu fiş-şer'yyeti'l-islâmiyye meâ'l-mukârane biş-şerâi'l-vad'iyye*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1996.
- Harâşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Alî. *Şerhu Muhtaşaru Halil*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y.,
- Hasan Abdullah Emin. *en-Nukûd ve'l-mesârif fi'n-nizâmî'l-islâmî*. Cidde: Dâru's-Şurûk, 1978.
- Hindi, Münir İbrahim. *Menkul Kıymetlere Yatırım Yapmanın Temelleri*. 2/95, İskenderiye: Maarif Al-Maarif, 1998.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî. *el-Kâfi fi fıkhi ehli'l-Medîne*, tahkik Muhammed el-Morîtânî. Riyad: 1980
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî. *el-İstizkâru'l-câmi' li-mezâhibi fukahâi'l-emsâr*. Tahrîcu Abdulmu'tî Emin Kal'acî. Kahire: Dâru'l-Vâ'y, 1993.

- İbn el-Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbü'rî. *el-İcmâ'*. Beyrut t.y.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Fethu'l-bârî şerhu Sahihi'l-Buhârî*. thk. Muhibbuddîn el-Hatib. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, t.y.
- İbn Hazm, Ali bin Ahmed bin Sa'îd el-Zâhirî. *el-Muhalâ bi'l-âsâr*. thk. Lecneti İhyâ't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut: Dâru'l-Afâkî'l-Cedîde, t.y.
- İbn Kudâme, Abdullah Bin Ahmed el-Makdisî. *el-Muğnî*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1405.
- İbn Manzûr, Muhammed bin Mûkerrem el-Mısırî. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru's-Sâdır, t.y.
- İbn Müflih, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Makdisî. *Kitâbü'l-Fürû'*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî. Beyrût: Muessesetu'r-Risâle, 2004. 5/353
- İbn Müflih, Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh er-Râminî ed-Dımaşkî. *el-Mübdî' fî şerhi'l-Muğni'*. Beyrut: Darü'l Kutubi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, t.y.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *el-Eşbah ve'n-nezair ala mezheb-i Ebi Hanife*. Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1999 .
- İbn Receb, Ebû'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî. *Takrîrû'l-kavâ'id ve tahrîrû'l-fevâ'id*. thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlû Selmân. Suudi Arabistan: Dâru İbn Affan, 1419.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî. *el-Beyân ve't-tahşîl ve's-şerh ve't-tevcîh ve't-ta'lîl fî mesâ'ilî'l-Müstahrece*. thk. Muhammed Haccî vd. Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslami, 1988,
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Abdülkadir Ata. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 2003.
- İmam Mâlik, Ebû Abdillâh b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî. *el-Muvatta'*. nşr. M. F. Abdülbâkî, Beyrut: 1985.
- Kahf, Münzir. “The Use of Assets Ijara Bonds For Bridging The Budget Gap”. Islamic Economic Studies. IRTI, Islamic Development Bank. 4/ 2, (May 1997).
- Kahf, Münzir. *el-İstismâru fî'l-eshumi ve'l-vehadet ve's-sanedîkî'l-istismâriyye. Mecelletu Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî*. 9.
- Karadaghi, Ali Mohiuddin. *İslam Ekonomisi Araştırmaları*. Beyrut: Dar el-Başayer el-İslamiyya, 2002.
- Karşlı, Muharrem. *Sermaye Piyasası*. Borsa, Menkul Kıymetler, İstanbul: 2004.

- Kâsânî Ale'ud-dîn bin Mes'ûd. *Bedâi'us-sanâi' fî tertîbîş-şerâi'*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1982.
- Matar, Muhammad. *Yatırım Yönetimi - Teorik Çerçeve ve Pratik Uygulamalar*. Amman: Milli Kütüphane, 1993.
- Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, *Madde* 48
- Mecm'au'l-Fkhi'l-İslâmî (İKÖ). *Karârât-u ve tavsîyât-u Mecma'i'l-fıkhi'l-İslâmî*. haz. Ahmed Abdelalim Abu Aliyu, Sharjah: Awqaf Genel Müdürlüğü, 2011.
- Mecm'au'l-Fkhi'l-İslâmî (İKÖ). *Mecelletu Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*. 7, Cidde: 1992.
- Mecm'au'l-Fkhi'l-İslâmî (İKÖ). *Mecma'u Fıkhi'l-islâmî Ed-devlî*. 5, Kuveyt: 1988.
- Merdâvî, Ali bin Süleymân. *el-İnsâfu fî Ma'rifeti'r-râcih mine'l-hulâf*. Tahkiku Muhammed Hâmid El-fakî. Beyrut: Dâru İhyâ't-Türâsi'l-Arabî, t.y.
- Mergînânî, Burhânüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî. *el-Muhtûtü'l-Burhânî fî'l-fıkhi'n-Nu'mânî*. thk. Abdülkerim Sami el-Cündî. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- Merzûkî, Salih bin Zâbin. *eş-Şeriketü'l-müseheme fî'n-nizâmî's-su'ûdî*. Mekke: Câmi'atu Ümmü'l-Kurâ, 1406.
- Mevvâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebî'l-Kâsım el-Abderî el-Gırnâtî. *et-Tâc ve'l-İklîl 'alâ Muhtaşarı H alil*. Beyrut: Darü'l Kutubi'l-İlmiyye, 1994.
- Mira, Hâmid bin Hasan bin Muhammed Ali. *Sukûku'l-icâra Dirâse Fıkhiyye Te'siliyye Tatbikiyye*. Riyad: Dâru'l-Meyman, 2008.
- Mustafa Kamil, Taha. *eş-Şeriketu't-ticâriyye*. Beyrut: Menşurâtu'l-Halebi'l-Hukûkiyye, 2018.
- Mutarrizî, Ebû'l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdisseyid b. Ali el-Hârizmî. *el-Muğrib fî tertîbî'l-Mu'rib*. thk. Mahmud Fâhûrî - Abdu'l-hamîd Muhtâr. Haleb: Mektebetu Esâme bin Zeyd, 1979.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-şâhih*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: 1955.
- Nedvetu's-sukûki'l-islâmiyye*. 24-25 Mayıs 2010 Cidde: Abdulaziz Üniversitesi, t.y.
- Nevevî, Yahyâ Bin Şeref. *el-Mecmû'u, Şerhu'l-mühezzeb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1997.
- Nezih, Kemal Hammâd. *Mu'cemu'l-mustalahâtî'l-iktisâdiyye fî lügati'l-fukahâ*. Riyad: e'd-Dâru'l-Âlemiyye li'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1995.
- Rıdvan, Ebu Zeyd. *eş-Şeriketu't-ticeriyye fî'l-kanûnî'l-misri*. Kahire: Dâru'l-Fikr, 1989.
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî. *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994,
- Semîr, Abdü'l-hamîd Rıdvan. *Esvâku'l-evrâkı'l-meliyye ve devrihe fî temvili't-tenmiyeti'l-iktisâdiyye*. Kahire: el-Ma'hedu'l-Âlemî li'l-Fikri'l-İslâmî, 1996.

- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fî kavâ'id ve fîrû'î fîkhiş-Şâfi'iyye*. Beyrut: Darü'l Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Gırnâtî. *el-Muvâfakât*. thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlû Selmân. Suudi Arabistan: 1997.
- Şerkâvî, Mahmud Semîr. *el-Evrâku't-ticâriyye*. Kahire: Dâru Nahdati'l-Arabiyye, 1993.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *el-Mühezzebe fî fîkhi'l-İmâm eş-Şâfi'î*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y.,
- Şîrbînî, Muhammed el-Hatîb. *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti elfâzi'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y.
- Tarık Han, Ahmad Habib. "Risk Yönetimi - İslami Finans Endüstrisindeki Sorunların Analizi". İslami Araştırma ve Eğitim Enstitüsü. İslami Kalkınma Bankası, Cidde: 2003.
- Yunus, Ali Hasan, eş-Şeriketu't-ticeriyye. Kahire: el-İ'timed, 1957.
- Zerka, Mustafa. *el-Fıkhü'l-islâmî fî sevbihî'l-cedîd*. Dımaşk: Darü'l-Fikr, 1968.
- Zühaylî, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*. Dımaşk: 1985.